

Economisch-Statistische Berichten

UITGAVE VAN DE STICHTING HET NEDERLANDS ECONOMISCH INSTITUUT

8 JULI 1970

55e JAARGANG

No. 2754

Moeilijke inkomenspolitiek (II)*

In zijn artikel „Inkomenspolitiek: moeilijk maar niet onmogelijk” (*Maandschrift Economie*, mei en juni jl.) gaat Drs. B. de Vries o.a. uitvoerig in op de betekenis van de *grensproductiviteitstheorie* voor de verklaring van de loon- en salarisstructuur. Volgens deze theorie zullen ondernemers zo lang doorgaan met uitbreiden totdat marginale kosten en opbrengsten aan elkaar gelijk geworden zijn. Deze theorie, gebaseerd op volledig vrije mededinging, heeft tot — paradoxaal — resultaat van het streven naar maximale winst dat er uiteindelijk geen cent echte winst overblijft; het inkomen dat de ondernemer ontvangt is niet meer dan een normale beloning voor geleverde arbeid en vermogen.

Door de financiële, technische en commerciële belemmeringen die het oprichten van een eigen zaak in de weg staan en door de tendens naar concentratie en schaalvergroting als resultaat van de technologische ontwikkeling, wordt de marktform van volledige mededinging echter steeds minder actueel. Daarvoor in de plaats zijn monopolistische marktformen gekomen die wel degelijk het behalen van grote winsten (ook al liggen de prijzen vaak lager) mogelijk maken. Die winsten zijn dan, aldus De Vries, te beschouwen als een maatschappelijke bron van ongelijkheid.

Hij komt dan tot een bepaald niet alledaagse constatering, namelijk dat dit verschijnsel zich niet zozeer voordoet in de sectoren waar de grote concerns opereren, maar meer in de sector van de vrije beroepen! De krachtige concentratietendens is veel meer het resultaat van een structureel proces van aanpassing aan nieuwe technologische en commerciële verhoudingen, dan dat zij ingegeven wordt door het streven naar economische-machtsposities. „Deze reuzen zijn wel groot, maar zij opereren dan ook in een heel grote wereld, waarin zij nog een flink aantal andere reuzen tegenkomen, die niet altijd vriendelijke bedoelingen hebben”. Economische-machtsposities signaleert De Vries daarentegen wel in de vrije beroepen, die helemaal niet zo „vrij” zijn qua toetreding en bovendien geconfronteerd worden met een zeer inelastische vraag, waardoor „de tarieven in onderling overleg bijna naar willekeur kunnen worden opgedreven”.

De Vries stelt zich dan de vraag in hoeverre de grensproductiviteitstheorie voor de grotere ondernemingen actueel is. Na een kleine theoretische exercitie komt hij tot de conclusie, dat ondernemers een zodanige factorcombinatie tot stand zullen brengen dat de verhouding tussen beloningsvoet en marginaal produkt voor alle produktiemiddelen gelijk wordt. Dit zal dan tot uitdrukking komen in de vraagverhoudingen naar de verschillende soorten arbeid en daardoor zal in tweede instantie ook de beloningsstructuur zich waarschijnlijk zodanig aanpassen dat er voor alle produktiemiddelen voldoende emplooi is. In de praktijk echter zullen de produktiefactoren doorgaans een *complementair* karakter bezitten; een continu *substitueerbaar* karakter van de verschillende soorten arbeid is uitzondering. Een verandering in de prijsverhouding der produktiemiddelen heeft dan geen invloed op de factorcombinatie. Gegeven deze complementariteit van de diverse soorten arbeid is aldus de loonstructuur op micro-economische gronden volledig ongedetermineerd.

Er is evenwel ook nog zo iets als een macro-economisch samenspel tussen vraag en aanbod. Uit inkomens wordt geconsumeerd en gespaard. Veranderingen in de inkomensverdeling beïnvloeden het nationale spel van bestedingen en middelen, waardoor weer secundaire gevolgen voor de inkomensverdeling kunnen ontstaan. Denk bijvoorbeeld aan een loonsverhoging die via een overbesteding en prijsstijging kan leiden tot een daling van de koopkracht van het loon en tot vergroting van de winstinkomens, daarmee het effect van de oorspronkelijke loonsverhoging weer tenietdoend. Wie zich dan realiseert dat de naoorlogse periode er praktisch geheel een was van overbesteding, beseft hoe belangrijk deze macro-economische rem was op de mogelijkheid tot vermindering van de *relatieve* inkomensverschillen in die periode, aldus De Vries ¹.

Over die feitelijke inkomensongelijkheid en de door De Vries aangedragen mogelijkheden deze te redresseren in een volgend nummer nog enkele slotopmerkingen.

dr

*(1) in „ESB” van 1 juli jl., blz. 633.

¹ Waarbij eerlijkheidshalve wel dient opgemerkt te worden, dat die periode van overbesteding een ongeëvenaard hoge, absolute inkomensstijging (ook na aftrek van het louter nominale deel) heeft mogelijk gemaakt voor praktisch alle bevolkingsgroepen.

Inhoud

Moelijke inkomenspolitiek (II) ..	653
Kortheidshalve	654
Prof. Dr. F. Hartog: Naar een Europese politieke unie?	655
Dr. J. C. P. A. van Esch: Politici over fiscale politiek.....	656
L. Kuyper: De Westduitse Stabiliteitswet (II)	658
Ingezonden	663
Indrukken uit Noord-Amerika ..	664
Verkort verslag van het NEI over 1969	667

Redactie

Commissie van redactie: H. C. Bos,
R. Iwema, L. H. Klaassen, H. W. Lambers,
P. J. Montagne, J. H. P. Paelinck,
A. de Wit

Redacteur-secretaris: P. A. de Ruiter

Adjunct redacteur-secretaris:
J. van der Burg

Economisch-Statistische Berichten

Uitgave van de Stichting Het Nederlands
Economisch Instituut

Adres: Burgemeester Oudlaan 50,
Rotterdam-3016;
kopij voor de redactie:
postbus 4224. Telefoon:
(010) 14 55 11, toestel 3701. Bij
adreswijziging s.v.p. steeds adresbandje
meesturen.

Kopij voor de redactie: in tweevoud,
getypt, dubbele regelafstand, brede marge.

Abonnementsprijs: f. 44,72 per jaar,
studenten f. 31,20, franco per post voor
Nederland, België, Luxemburg, overzeese
rijksdelen (zeepost).
Prijs van dit nummer: f. 1,50. Abonnementen
kunnen ingaan op elke gewenste datum,
maar slechts worden beëindigd per
ultimo van een kalenderjaar.

Betaling: giro 8408; Bank Mees & Hope
NV, Rotterdam; Banque de Commerce,
Koninklijk plein 6, Brussel,
postcheque-rekening 260.34.

Advertenties: N.V. Kon. Ned. Boekdrukkerij
H.A.M. Roelants, Lange Haven 141,
Schiedam, tel. (010) 26 02 60, toestel 908.

Kortheidshalve

Het bruto nationaal produkt (BNP) lijkt steeds meer te gaan fungeren als een Januskop. Een weerslag hiervan is bijv. terug te vinden in *ESB* van 17 juni jl., waarin Drs. M. Bruyn-Hundt en Prof. Dr. J. Pen discussiëren over de vraag of de diensten van de huisvrouw wél of niet moeten worden opgenomen bij de berekening van het nationale inkomen (NI), c.q. produkt. Het antwoord op deze vraag hangt mede af van de functie(s) die de berekening van het BNP of NI vervult, sterker nog: zou kunnen vervullen. De berekeningswijze zelf vormt dan een hoofdstuk apart. Zo lang er echter over de functie(s) geen eensluidende mening bestaat, kan men, bij wijze van spreken, alle kanten uit. Zo heeft het Amerikaanse National Bureau of Economic Research onlangs het Amerikaanse BNP voor 1966 geschat op \$ 903 mrd., hetgeen \$ 160 mrd. hoger is dan de officiële, op conventionele wijze berekende, cijfers. In het juni-nummer van *The Morgan Guaranty Survey* is een artikel opgenomen dat gewijd is aan deze problematiek: „GNP — the Pluses and the Minuses”. In dit artikel wordt duidelijk gesteld waar het om gaat: „The gross national product in recent years has basked in the warm glow of nearly universal praise. Economists, quite naturally, have been freest with the encomiums. Where else but the GNP could they get in one tidy number a measure of the growth in the mammoth U.S. economy. Businessmen, though not entirely persuaded of the value of statistics, especially esoteric statistics, nevertheless have been known to quote the GNP — possibly because of its powers to impress audiences with the speaker's grasp of the „big picture”. Politicians, too have been extravagant in their admiration of GNP, most especially when it was rising at a brisk pace. Even the ubiquitous cocktail party has paid homage to the GNP as assorted junior executives, research assistants, housewives, and dancing instructors have pronounced on the latest GNP numbers with a solemn and knowing air. Now all that seems to be changing. GNP increasingly is coming under attack”. Geconcludeerd wordt dat de berekening van het BNP op arbitraire wijze geschiedt, omdat de hoogte van het BNP thans niet meer voorstelt dan een schatting van de *marktwaarde* van geproduceerde goederen en diensten. Alleen die goederen en diensten worden in de telling opgenomen waarvoor een „ruilmarkt” bestaat. Andere goederen en diensten die niet via een „ruilmarkt” in geld zijn uit te drukken, worden (bewust?) genegeerd. Vandaar de uitspraak in genoemd artikel: „The affluent society, measured by an expanding GNP, is not so affluent as the official numbers indicate”. (vdB)

In West-Europa is men in de loop der jaren steeds meer verontrust geworden over het aantal afgestudeerden dat naar de Verenigde Staten is vertrokken; men sprak daarbij van een „brain drain”. Uit een aantal recente rapporten is gebleken dat er per land en per studierichting nogal uiteenlopende verschillen bestaan. Nederland heeft de „tweifelachtige eer” relatief het hoogste emigratiepercentage te bezitten. Inmiddels heeft er zich ook in de Verenigde Staten een aantal ontwikkelingen voorgedaan — zoals de rigoureuze besnoeiingen op het ruimtevaartprogramma — dat tot gevolg zou kunnen hebben dat de „hersenenemigratie” zich in de (nabije) toekomst in de omgekeerde richting zal gaan ontwikkelen. Uit een artikel in het *Algemeen Dagblad* van 3 juli jl. blijkt dat Philips sedert de herfst van 1968 met kennelijk redelijk succes bezig is in de Verenigde Staten Amerikaanse wetenschapsmensen aan te werven. Eveneens is de tendens waarneembaar dat aanvankelijk geëmigreerden — op grond van verschillende motieven — weer naar hun geboorteland willen terugkeren. Duidelijk blijkt dat de aanvankelijke Amerikaanse vraag naar geïmmigreerde wetenschapsmensen — welke een extra-aanvulling betekende op het vanaf 1962 geconstateerde tekort — in hoge mate afhankelijk is van het door de federale overheid gevoerde research- en ontwikkelingsbeleid. In *Europese Gemeenschap* (december 1969, no. 120) wordt gesproken over „het voortdurend falen van de Amerikaanse universiteiten om voldoende aantallen natuurkundigen en ingenieurs af te leveren. In 1949 vertegenwoordigden de immigranten 1,3% van de afgestudeerden van de Amerikaanse universiteiten. Sindsdien is dit percentage toegenomen; op het ogenblik is dit voor ingenieurs 11%. Zonder buitenlandse natuurkundigen en ingenieurs zouden de Amerikaanse technologie en economie niet zijn wat zij vandaag zijn”. Waarvan akte. (vdB)

Naar een Europese politieke unie?

De politieke samenwerking tussen de EEG-landen komt moeilijk van de grond. Zoals bekend, is op de Haagse topconferentie eind vorig jaar besloten, zich medio 1970 nog eens over dit probleem te buigen. In die tussentijd moet er voorbereidend ambtelijk overleg plaatsvinden. Dit laatste is gebeurd, maar met weinig resultaat.

Is een politiek dak boven de economische samenwerking wel zo belangrijk? Als het gaat om versterking van de bevoegdheden van het Europese parlement is er veel dat daarvoor pleit. Wanneer de nationale parlementen taken verliezen door de toenemende economische samenwerking, zou het een aantasting van de democratie zijn als het Europese parlement dit niet zou overnemen.

Maar daar gaat het bij het huidige overleg niet om. Men onderhandelt over het uitbreiden van de bestaande samenwerking tot andere dan economische terreinen, met name defensie en buitenlandse politiek. Dat is niet in het verdrag van Rome voorzien.

Nu is er de complicatie van de eventuele toetreding van nieuwe leden. Willen we een goed zicht op het probleem krijgen, dan kunnen we deze complicatie het beste buiten beschouwing laten.

Historisch gezien is de gedachte aan Europese politieke samenwerking afkomstig van De Gaulle. Zijn opzet was duidelijk: opnemings van de EEG in een constructie van vrijblijvend praten tussen nationale regeringen, met

beëindiging of in ieder geval uitholling van de supra-nationale structuur van de Europese gemeenschappen.

Tegenover deze conceptie van De Gaulle stelde de toenmalige voorzitter van de Commissie (Hallstein) dat de economische samenwerking vanzelf zou uitgroeien tot politieke samenwerking.

Geen van beide visies zijn acceptabel. Die van De Gaulle niet omdat de economische resultaten van de EEG in de waagschaal zouden worden gesteld, die van Hallstein niet omdat zij feitelijk onjuist is. Defensie en buitenlandse politiek liggen nu eenmaal niet in het verlengde van de economische politiek.

In zekere zin staan we er nu weer onbevangen tegenover, want zowel De Gaulle als Hallstein zijn weg.

Moeten we het doen of niet? Aantrekkelijk is het in ieder geval niet. Over defensie en buitenlandse politiek bestaan onder de partners zeer uiteenlopende opvattingen. Men denke slechts aan de scheur die door de NAVO loopt en de verschillen in houding tegenover Israël. Omdat deze onderwerpen niet onder de zeggenschap van de EEG vallen, kunnen wij ze buiten de economische samenwerking houden, zodat deze niet wordt bedorven door onenigheden op ander gebied. Gaan wij deze punten er wel bij betrekken dan is de kans groot dat er controversen worden binnengehaald die op zijn minst gesproken de economische integratie geen goed doen. De Gaulle zou dan achteraf toch nog in belangrijke mate zijn zin krijgen, niet omdat de economische samenwerking met opzet zou worden uitgehold, maar omdat zij in feite zou worden besmet vanuit de politieke sfeer. Laten we blij zijn dat we de economie in zo sterke mate apart hebben kunnen houden van de

politiek. Juist daardoor zijn er belangrijke resultaten behaald. Wij moeten de onenigheid niet gaan organiseren. Veel beter is, de neiging tot grote nieuwe concepties in te tomen en de vrijkomende energie te richten op het oplossen van nog bestaande economische problemen. Te denken valt wat dit laatste betreft met name aan gezamenlijke inflatiebestrijding. Ook hier zien we in de EEG een vlucht naar voren, in die zin dat het onmiddellijke probleem wordt ontweken en dat in de plaats daarvan iets wordt nagestreefd dat veel grootser is, namelijk een monetaire unie. Grootser inderdaad, maar ook veel moeilijker. De bestaande moeilijkheden worden ontweken door het oproepen van nog grotere moeilijkheden. Ook de gedachte van een monetaire unie is vooral aangeblazen door de Haagse topconferentie. Zulk een topconferentie werkt blijkbaar minder goed wanneer het gaat om het oplossen van concrete problemen. Als men zich had beperkt tot het doorhakken van de knoop over de toetreding van nieuwe leden zou men voldoende hebben gedaan. Nu zijn er twee nieuwe knopen gelegd, en de oplossing van nog resterende economische problemen is geen stap verder gekomen.

Is een politieke unie dan op zichzelf verwerpelijk? Dat niet, maar wij zijn er nog lang niet rijp voor. Als we het toch willen forceren zullen we tenslotte eer verder achterop raken dan voortgang maken. Als er — wat het meest waarschijnlijk is — helemaal niets van komt hebben we nutteloos werk gedaan. Ook het laatste kan beter worden vermeden.

Politici over fiscale politiek

DR. J. C. P. A. VAN ESCH

*It must not be concluded... that tax policy and administration have become a bed of roses*¹.

De Leidse lector in het belastingrecht J. Reugebrink heeft onder de leden van de Tweede Kamer, die zich gewoonlijk met belastingontwerpen bezighouden, een schriftelijke enquête gehouden². Daarmee wilde hij een inzicht krijgen in de politieke „voorstellingen” die de structuur van ons belastingstelsel-van-morgen zullen bepalen. Hieruit zou zijns inziens politieke duidelijkheid t.a.v. de volgende onderwerpen voortvloeien:

— hoe het verband tussen maatschappijbeschouwing en fiscale politiek luidt en of binnen het kader van de maatschappijbeschouwing iets op het stuk der fiscale politiek al of niet moet plaatsvinden;

— waar overeenkomsten en verschillen in de te voeren fiscale politiek der verschillende partijen liggen met het oog op toekomstige samenwerkingsverbanden tussen partijen.

In een slotbeschouwing toetst Reugebrink de uitspraken van de politici aan deze doelstellingen der enquête. Ten aanzien van het verband tussen maatschappijbeschouwing en fiscale opvattingen is hij duidelijk teleurgesteld in de antwoorden van de politici die het huidige rechtse kabinet steunen. Deze hebben het bedoelde verband niet duidelijk naar voren gebracht, wat Reugebrink met voorbeelden aantoonde. Het bontst hebben volgens hem de KVP-ers Notenboom en Peijnenburg het gemaakt, die „de term 'politiek' in verschillende vragen gemakshalve op(vatten) als 'beleid'. Dan is men inderdaad van de moeilijkheden af” (blz. 139). Bij de linkse partijen is het verband tussen maatschappijbeschouwing en fiscale politiek aanzienlijk duidelijker, zij het dat onderlinge verschillen optreden.

Op het punt van mogelijke samenwerkingsverbanden alleen op grond van de nagestreefde fiscale doeleinden, concludeert Reugebrink „dat een combinatie tussen P.v.d.A. en de zg. confessionele partijen meer voor de hand ligt dan een verbond tussen de V.V.D. en laatstbedoelde partijen” (blz. 139). De overeenkomsten tussen D'66 en PvdA zijn overigens volgens hem nog duidelijker.

Directe - indirecte belastingen en afwenteling

Bij het lezen van de antwoorden van de parlementsleden komt de indruk op, dat de nieuwere inzichten op het stuk van de belastingafwenteling het voor politici moeilijk maken om tot duidelijke uitspraken over de fiscale politiek te komen. Dit blijkt al heel duidelijk bij de eerste vraag over de verhouding directe-indirecte belastingen. Daarin wordt gevraagd, of de bestaande verhouding ook voor de nabije toekomst politiek aanvaardbaar is; verder wordt gevraagd, welke politieke uitgangspunten het standpunt t.a.v. de wenselijke verhouding bepalen en hoe op grond

van deze politieke uitgangspunten die verhouding er zou moeten uitzien, als de ondervraagde de bestaande verhouding niet voor de toekomst aanvaardbaar acht. PvdA en CPN willen geen wijziging in de bestaande verhouding tussen directe en indirecte belastingen aanbrengen. Een verschuiving in de richting van de indirecte belastingen willen KVP, VVD, ARP, CHU, D'66, SGP en GPV aanbrengen, waarbij meestal de verhouding 50%-50% als maximum of als minimum wordt aangeduid. Overigens zijn de motivering en de modaliteiten voor deze partijen niet steeds dezelfde. Een voorkeur voor directe belastingen hebben PSP, PPR en — merkwaardigerwijs — BP.

Sommige ondervraagden brengen in hun antwoord op de eerste vraag al de belastingafwenteling ter sprake (er wordt pas in de tweede vraag naar geïnformeerd). Niettemin spreken ze toch een voorkeur voor een bepaalde verhouding uit, ook al geven — zo merkt Reugebrink op — de meesten openlijk of bedekt toe dat hun argumenten in verband met de afwenteling aan waarde verliezen. Ze verkeren dan ook in een moeilijk parket, want de onzekerheid over afwentelingsreacties van belastingplichtigen bij alle belastingen maakt het doen van een uitspraak over de meest wenselijke verhouding eigenlijk onmogelijk. Het is daarom de vraag, of de indeling naar directe en indirecte belastingen in feite gehandhaafd kan blijven en of niet naar een meer solide verdeling in belastinggroepen moet worden omgezien³.

Gewijzigde opvattingen over belastingafwenteling leiden er dus toe dat politici politieke uitspraken moeten gaan herzien. Vanzelfsprekend gebeurt dit niet zonder pijn en moeite. We kunnen dit naast de verhouding directe-indirecte belastingen ook op andere onderdelen van het fiscale beleid waarnemen. Zo merken de KVP-ers Notenboom en Peijnenburg op blz. 17 en 18 op, dat „in de weten-

¹ Richard A. Musgrave: „Fiscal Systems”. New Haven-Londen 1969, blz. 131.

² „Politici van heden over belastingen van morgen”. Een bundel beschouwingen onder redactie van J. Reugebrink. Fiscale paperback, N. Samsom, Alphen aan den Rijn-Brussel 1970, 140 blz., f. 11 (incl. BTW). Deelnemers aan de enquête: voor de KVP: Notenboom en Peijnenburg; voor de PvdA: Berg; voor de VVD: Portheine; voor de ARP: Kieft; voor de CHU: Scholten; voor D'66: De Goede; voor de CPN: Bakker; voor de PSP: Wiebenga en Slotemaker de Bruïne; voor de PPR: Janssen; voor de SGP: Van Dis; voor de BP: Verlaan en voor het GPV: Jongeling. Enige Kamerleden vermelden dat ze voor persoonlijke rekening antwoorden en niet namens fractie en partij.

³ Zie voor een uitvoeriger beschouwing over dit onderwerp mijn artikel in „Intermediair” van 10 juli 1970: „Naar ontmythologisering van de fiscale politiek?”.

schap en in de economische praktijk als vaststaand (wordt) aangenomen dat min of meer belangrijke delen van de directe belastingen, t.w. inkomsten- en vennootschapsbelasting worden afgewenteld en daardoor eveneens deel van de prijs van een produkt uitmaken". Dit verhindert hun evenwel niet, een bladzijde verder nog eens de aandacht te vestigen op „de zgn. dubbele druk van vennootschapsbelasting over de gehele en daarboven nog de inkomstenbelasting over de uitgedeelde winst van N.V.'s". In de economische literatuur is het communis opinio, dat een afgewentelde vennootschapsbelasting niet een dubbele druk op dividenden kan veroorzaken⁴. In de opvatting van de KVP-ers, die een doorberekening over de afzetzprijzen aannemen, ondervinden dus de consumenten de druk van de vennootschapsbelasting (doordat hun reële inkomen door de doorberekening daalt) en de aandeelhouders slechts hun eigen inkomstenbelasting over het ontvangen dividend.

Belastingdruk

De tweede vraag van Reugebrink gaat over de belastingdruk. Na de vraag of de nu bestaande belastingdruk ook voor de nabije toekomst politiek aanvaardbaar is, worden degenen die de belastingdruk thans te zwaar vinden verzocht om aan te geven, welke overheidsuitgaven omlaag kunnen. De volgende partijen vinden de belastingdruk thans te zwaar: CPN, SGP en GPV, terwijl de VVD dit eigenlijk ook vindt maar het niet duidelijk zegt⁵. Op de vraag, in welke overheidsuitgaven het mes moet worden gezet, behoeft de VVD dan ook niet te antwoorden; toch wordt naar subsidies gewezen. De andere drie partijen geven nogal uitvoerig aan, welke overheidsuitgaven omlaag moeten. Het valt op dat hoe kleiner de partij is, hoe duidelijker dit inzicht aanwezig is. Overigens is de heer Jongeling de enige, die landbouwsubsidies durft te noemen, waarvoor hij structuurmaatregelen met een aflopend karakter in de plaats wil stellen.

Reugebrink legt in zijn beschouwing een verband tussen de uitspraken over belastingdruk en de verhouding directe-indirecte belastingen. Hij stelt dat de directe belastingen, alleen al door de reële progressie in de tarieven van loonen inkomstenbelasting, sneller stijgen dan het nationale inkomen. De opbrengst van de BTW — de belangrijkste indirecte belasting — zou nagenoeg evenredig met het nationale inkomen toenemen. Bij groeiend nationaal inkomen stijgt dus het aandeel van de directe belastingen in de totale belastingopbrengst. Er treedt dus een verschuiving in de richting van de directe belastingen op, als de wetgever niet tussenbeide komt. Wil men de huidige verhouding bij onveranderde belastingdruk (in procenten van het nationale inkomen) handhaven, dan zit er niets anders op dan de directe belastingen telkens te verlagen. Wil men daarnaast ook nog genoeg nemen met een stijging van de belastingdruk, dan is de verhouding slechts te handhaven door de indirecte belastingen te verhogen. Indien men een verschuiving naar indirecte belastingen bij een stijging van de belastingdruk wenst, dan moet men de indirecte belastingen in sterkere mate laten stijgen dan bij een constante verhouding direct-indirect. Zou men een verlaging van belastingdruk met een verschuiving naar indirecte belastingen willen combineren, dan valt dit te bereiken door ofwel de directe belastingen drastisch te verlagen ofwel een verlaging van directe belastingen met een verhoging van indirecte belastingen te combineren.

De conclusie van Reugebrink luidt, dat indien KVP,

ARP, CHU en D'66 een partner zoeken, de PvdA eerder in aanmerking zou komen dan de VVD.

Opheffing fiscale grenzen

Na vragen over belastingen op vermogen en vermogensovergangen, over het profijtbeginsel en over negatieve belastingen beëindigt Reugebrink zijn enquête met de volgende vraag: „Acht u een opheffing van de zg. fiscale grenzen binnen de E.E.G., d.w.z. unificatie van de OB-tarieven binnen de E.E.G. (dus afschaffing van teruggaaf van omzetbelasting bij uitvoer en van de heffing bij invoer) in de naaste toekomst mogelijk en gewenst?”

De meeste antwoorden op deze vraag kan men samenvatten in de woorden van Hofstra uit zijn nieuwe Inleiding: „Men kan zich... afvragen, of een unificatie van afzonderlijke belastingen wel verantwoord is zolang niet eerst de belastingstelsels in hun totaliteit aan een onderzoek zijn onderworpen en zolang niet wat meer duidelijkheid omtrent de definitieve structuur van de E.E.G. is verkregen”⁶. Behalve CPN, PSP en BP — de heer Jongeling behoudt zich over de wenselijkheid nog zijn oordeel voor — zijn alle partijen overtuigd van de wenselijkheid, maar ze zien het voorlopig nog niet gebeuren. Nu zijn de antwoorden vóór de Europese topconferentie van vorig jaar december geschreven, dus voordat concretere beleidsdoelstellingen t.a.v. de uiteindelijke economische unie waren geformuleerd. Reugebrink wijst er in zijn slotbeschouwing op, dat slechts de PvdA en de PPR de positie van het Europees parlement in het geding brengen; het heeft hem zeer verbaasd dat de andere *parlementariërs* dit aspect gewoon vergeten of niet relevant achten.

Zolang de belastinggrenzen binnen de Europese Gemeenschap nog niet zijn opgeheven, blijft de belangstelling van vooral de rechtse politici uitgaan naar het verband tussen heffing van directe en indirecte belastingen en internationale concurrentiepositie. Volgens Reugebrink is dit het enige argument dat duidelijk vóór indirecte belastingen pleit. Hij merkt op dat men de internationale concurrentiepositie slechts als argument kan gebruiken, indien men aanneemt dat de directe belastingen worden afgewenteld.

In het algemeen kan men stellen dat, indien zowel directe als indirecte belastingen in de prijzen terecht komen, beide dezelfde invloed op de exportprijzen en dus op de concurrentiepositie van een land hebben. Teruggaaf van indirecte belastingen bij export is dan een volkomen willekeurige bezigheid en verstoort de internationale concurrentie in het voordeel van landen waar overwegend indirecte belastingen worden geheven. Het zou in deze situatie meer voor de hand liggen, ervoor te pleiten de grenscompensatie van algemene verbruiksbelastingen af

(Vervolg onderaan blz. 658)

⁴ Voor een literatuuroverzicht zie J. C. P. A. van Esch: „Het afwentelen van belastingen”, *Alphen aan den Rijn 1969*, § 18.

⁵ „Deze overwegingen zouden ertoe kunnen leiden de belastingdruk sterk in de hand te houden c.q. deze eerder te verlagen dan te verhogen. In ieder geval dient vermeden te worden dat deze druk met een zeker automatisme stijgt” (blz. 42).

⁶ H. J. Hofstra: „Inleiding tot het Nederlands belastingrecht”, *Deventer 1970*, blz. 192.

De Westduitse Stabiliteitswet

Een informatieve beschrijving (II)*

L. KUYPER

IV. Coördinatie

Par. 3: „In het geval dat een der doelstellingen van par. 1 in gevaar komt, stelt de Bondsregering *oriëntatiegegevens* ter beschikking, om te geraken tot een gelijktijdige, op elkaar afgestemde handelwijze (*konzertierte Aktion*) van de *gebiedscorporaties* (Länder, gemeenten), de *vakverenigingen* en de *ondernemersorganisaties*, om de doelstellingen van par. 1 te bereiken. Deze oriëntatiegegevens bevatten in het bijzonder een beschrijving van de samenhangen in de gehele economie met het oog op de bestaande situatie”.

II: „De Bondsminister van Economische Zaken dient de oriëntatiegegevens te verduidelijken indien een der betrokkenen dit verlangt”.

De in deze paragraaf genoemde samenwerking op *vrijwillige basis* tussen de financiële en economische politiek van de overheid enerzijds en de autonome groepen van sociale partners anderzijds is nieuw. De erkenning klinkt er in door van het feit, dat het gedrag der autonome tariefpartners¹ weliswaar niet de macht heeft om de uitdrukkelijk gevoerde geld- en kredietpolitiek te doorkruisen, maar toch kan verhinderen dat deze politiek haar doel bereikt, zonder dat het werkgelegenheidsdoel direct ernstig benadeeld wordt. Onder andere valt te denken aan het voor de praktijk belangrijke geval (tevens de *aanleiding* tot het opnemen van deze coördinatieregels in de StabW): hoe kan bereikt worden, dat het gedrag van de tariefpart-

ners de geld- en kredietpolitiek zodanig ondersteunt, dat de inflatoire ontwikkeling afgeremd kan worden zonder de werkgelegenheid in gevaar te brengen.

Stabiliteit moet bereikt worden door een gecoördineerd optreden, dat zodanig afgestemd moet worden, dat de prijsstijgingen etapsgewijs vertraagd worden en tenslotte uitmonden in prijsstabiliteit. Ergens moet het initiatief genomen worden tot een dergelijk strategisch optreden. Par. 3 levert de grondslag daartoe. Het College van Deskundigen heeft in zijn jaaradvies van 1965 zo'n programma ontwikkeld: de prijsindex van de kosten van levensonderhoud mag jaarlijks maximaal 1% stijgen.

De commentatoren noemen als voorwaarden voor de uitvoerbaarheid van een gecoördineerd optreden:

1. een behoorlijk inzicht in de betrokken materie bij de tariefpartners;
2. voldoende kennis van de economische samenhangen;
3. voorzienbaarheid van de gevolgen van een dergelijk optreden;
4. afscherming van de buitenlandse handel.

Met de terbeschikkingstelling van „oriëntatiegegevens” brengt de Bondsregering tot uitdrukking, dat *zij de mening toegedaan is, dat een der doelstellingen van par. 1 in gevaar is*. Bestaat dat gevaar niet, dan is de Bondsregering ook niet verplicht oriëntatiegegevens ter beschikking te stellen; het blijft dan bij de verplichtingen die in par. 2, lid 2, no. 2 vermeld zijn (jaarprojectie).

De terbeschikkingstelling van oriëntatiegegevens is een *uitnodiging* van de Bondsregering aan de gebiedscorporaties, vakverenigingen en ondernemersorganisaties om elkaar te vinden in een „konzertierte Aktion”². De Bondsregering is verplicht het initiatief hiertoe te nemen; er bestaat voor de partners echter geen verplichting om er aan deel te nemen (de tariefautonomie blijft gehandhaafd). In de periode 14 februari 1967 tot 20 juni 1969 zijn er met de vakverenigingen en ondernemersorganisaties 13 gesprekken geweest.

Inhoud van de oriëntatiegegevens: een beschrijving van

(Vervolg van blz. 657)

te schaffen dan een pleidooi voor een verschuiving van directe naar indirecte belastingen te houden.

Conclusie

De enquête van Reugebrink heeft de verdienste, dat duidelijk naar voren komt dat, waar geen duidelijkheid aanwezig is, ook geen duidelijkheid aan het licht kan worden gebracht. Verder, dat de politici hun belastingdoeleinden, die uiteraard op machtsverhoudingen en gevestigde belangen steunen, niet gemakkelijk kunnen herformuleren, indien de wetenschap aantoonde dat de oude formuleringen niet meer te handhaven zijn.

J. C. P. A. van Esch

* (I) in „ESB” van 1 juli jl., blz. 637 e.v.

¹ Tariefpartners = de onderhandelaars over de lonen.

² Een „verduitsing” van het Engelse „concerted action” = een afgesproken handelwijze. Het Engelse woord „concert” betekent niet alleen „afspreken” maar ook „concert”; „concerted” = meerstemmig. De verduitsing moet het beeld behouden van een ingespeeld orkest, waarin vele instrumenten voorkomen.

de algemene economische samenhangen, met het oog op de bestaande situatie. De jaarprojectie is hierbij richtsnoer.

Om een aanpassing van het comptabel beheer van alle publiekrechtelijke lichamen aan de eisen van de algemene economische ontwikkeling te bewerkstelligen, moeten de oriëntatiegegevens ook aan de gebiedscorporaties ter beschikking gesteld worden.

Aangezien de oriëntatiegegevens alleen een *informeënd, raadgevend* karakter hebben, dus niet in acht genomen moeten worden, kunnen de grondwettelijk gegarandeerde rechten van de gebiedscorporaties of sociale partners reeds op die grond niet aangetast worden. Dit voorkomt derhalve de vraag, of de regering de autonome beslissingsbevoegdheid van de betrokkenen wel mag aantasten.

Volgens par. 3, lid 2 moet de minister van Economische Zaken de oriëntatiegegevens op verzoek van een der betrokkenen verduidelijken. Dit brengt, indien dit mondeling geschiedt, de tariefpartners automatisch aan één tafel — waar de minister op een toenadering tussen de misschien uiteenlopende opvattingen kan aansturen.

Par. 4: „Bij verstoring van het economisch evenwicht door de buitenlandse handel, welks afwendig niet door interne economische maatregelen of alleen met benadeling van de in par. 1 genoemde doelstellingen mogelijk is, dient de Bondsregering alle mogelijkheden der internationale coördinatie te gebruiken. Voor zover dit niet voldoende is, zet ze de haar ter beschikking staande middelen in, die dienen om het extern evenwicht te handhaven”.

Par. 4 heeft alleen betrekking op *algemeen* economische verstoringen; maatregelen op het terrein van de belastingpolitiek of de douanepolitiek van andere staten kunnen uiteraard ook als storende factoren werken. Voor zover het gaat om buitenlandse verstoringen die binnenlandse oorzaken hebben, valt er met de instrumenten der geld- en kredietpolitiek en begrotingspolitiek nog te werken. Zolang de internationale cyclische schommelingen beperkt zijn werken die instrumenten in de regel ook wel enigermate. Bij ingrijpende verstoringen hebben ze echter nauwelijks resultaat.

Het belangrijkste probleem van deze aard wordt ongetwijfeld gevormd door de *op de lange termijn stijgende prijzen*. Wanneer deze trend alleen met binnenlandse maatregelen wordt bestreden, betekent zulks, dat de andere doelstellingen van par. 1 verwaarloosd zouden moeten worden.

Op korte termijn kan de geld- en kredietpolitiek, geruggeleund door de begrotingspolitiek van de publiekrechtelijke lichamen, aardig in de richting van prijsstabiliteit geraken. Komt er echter door samenwerking van de monetaire organen geen stabilisering van het internationale prijspeil tot stand, dan is het onvermijdelijk, dat de stabiliseringspolitiek van één enkel monetair orgaan (en de op stabilisatie gerichte begrotingspolitiek) vroeg of laat met één klap vernietigd wordt, hoe gunstig die politiek op korte termijn ook werkte.

De Bondsregering is *verplicht tot internationale coördinatie*, waartoe zij alle mogelijkheden moet uitbuiten, vóórdat zij mag komen tot *autonome* economische maatregelen om de buitenlandse verstoringen af te weren. Mogelijkheden zijn:

- a. marktconforme maatregelen: wisselkoerswijziging, die echter beperkt wordt door internationale verdragen — art. 105 II en 107 EEG³.
- b. dirigistische maatregelen: sedert de instelling van de

EEG moet echter bij dergelijke maatregelen in elk geval onderzocht worden, of ze met de internationale verdragsverplichtingen van de Bondsrepubliek te verenigen zijn.

Verder beschikt ook de Bundesbank nog over vele mogelijkheden om het kapitaalverkeer met het buitenland te beïnvloeden.

N.B.: Variaties in het tarief van de omzetbelasting bij grensoverschrijdend verkeer, waardoor het externe evenwicht eveneens verdedigd kan worden, vormen ook een maatregel die marktconform genoemd kan worden. De StabW vermeldt deze (nog) niet. Zoals de Duitse praktijk bewezen heeft, behoeft een dergelijke maatregel ook niet altijd in strijd te komen met het EEG-verdrag. Dergelijke belastingmaatregelen hebben, indien genomen bij in- en uitvoer, de werking van een wisselkoerswijziging; ze laten echter, in tegenstelling tot wisselkoersmanipulaties, het kapitaalverkeer met rust. Op langere termijn gezien lijken zij niet gemakkelijk verenigbaar met de nagestreefde harmonisatie van het systeem van omzetbelasting.

In zijn jaaradvies van 1966 toont het College van Deskundigen zich een tegenstander van star gefixeerde wisselkoersen. De in de praktijk meest bruikbare weg om ernstige buitenlandse verstoringen af te weren, voornamelijk die welke in het buitenland hun wortels hebben, zou de „trapsgewijze flexibiliteit” van de wisselkoersen zijn. Dat betekent praktisch revaluatie bij externe onevenwichtigheid, die door de buitenlandse prijsstijgingen is veroorzaakt. Daardoor is echter geen werkelijke stabiliteit van het binnenlandse prijspeil te bereiken.

Men kan niet om het feit heen, dat een economie die jaarlijks steeds vaster in een internationaal systeem wordt ingebed, zich nauwelijks aan de bewegingen van dit systeem kan onttrekken. Hieruit blijkt automatisch een relativering van het in par. 1 StabW opgestelde doel van stabiliteit van het prijspeil.

Als er een verstoring optreedt, is de Bondsregering *verplicht tot optreden*. Bovendien heeft de wetgever een trapsgewijs inzetten van de middelen voorgeschreven:

1. binnenlandse economische maatregelen;
2. internationale coördinatie;
3. maatregelen tot handhaving van het extern evenwicht.

De overgang van de ene naar de andere trap is pas mogelijk na vervulling van bepaalde voorwaarden: mislukken van de binnenlandse economische maatregelen, respectievelijk niet-voldoen van de coördinatie.

Alle maatregelen, vooral die van de tweede en de derde trap, moeten uiteraard in overeenstemming zijn met de bestaande volkenrechtelijke verdragen.

³ Artikel 105, lid 2, van het EEG-verdrag: Teneinde de coördinatie van het monetair beleid der Lid-Staten in de volle omvang, die nodig is voor de werking van de gemeenschappelijke markt, te bevorderen, wordt een Monetair Comité van raadgevende aard ingesteld, dat tot taak heeft: — de monetaire en financiële toestand van de Lid-Staten en van de Gemeenschap alsmede de algemene regeling van het betalingsverkeer der Lid-Staten te volgen en ter zake regelmatig aan de Raad en aan de Commissie verslag te doen; — hetzij op verzoek van de Raad of van de Commissie, hetzij eigener beweging adviezen aan deze instellingen uit te brengen.

De Lid-Staten en de Commissie benoemen ieder twee leden van het Monetair Comité.

V. Begrotingspolitiek - conjunctuurreserves

Uit de paragrafen 5-8 en 15 van de StabW zijn de volgende *beginselen* voor het opstellen van de begrotingen af te leiden:

A. Voorschriften voor een anti-cyclische begrotingspolitiek geeft de wet alleen ten aanzien van:

1. *De omvang van de begrotingsuitgaven.* Deze moeten in de hoogconjunctuur bij de lopende inkomsten achterblijven en in de depressie hoger zijn. Deze politiek wordt door de gedwongen reservevorming van par. 15 belangrijk vergemakkelijkt. Op deze manier kunnen Bond en Länder gedwongen worden hun uitgaven beneden het niveau van de inkomsten te laten zakken, hetzij bij het opstellen van de begroting, hetzij bij de uitvoering daarvan; dit geldt vooral voor het geval dat gelijktijdig een kredietbeperking wordt voorgenomen.

2. *Betreffende de inkomsten.* Hierop hebben de voorschriften over kredietbeperking van Bond, Länder en gemeenten betrekking. Ook de belastingmaatregelen van par. 26-28 hebben invloed op de inkomsten; de eigenlijke bedoeling van deze maatregelen is echter een beïnvloeding van het gedrag der particuliere economische subjecten.

B. De *economische groei* moet in de begroting ingebouwd worden. Vooral vereist is, dat de omvang van de overheidsinvesteringen zich overeenkomstig de groei ontwikkelt. *Daaruit blijkt de noodzaak van een financiële planning op middellange termijn.*

C. Uit de ook op de begroting toe te passen doelstellingen van par. 1 blijkt, dat bij het opstellen van de begroting *alle* met stabiliteit en groei samenhangende acties der economische politiek in aanmerking genomen moeten worden.

Bij een vraagoverschot moeten middelen geschat worden, die gebruikt worden om de schuld bij de Bundesbank te delgen, of aan een conjunctuurreserve worden toegevoegd (par. 5.II). Bij een verzwakking van de economische capaciteit, die de doelstellingen van par. 1 in gevaar brengt, moeten de extra vereiste dekkingsmiddelen in de eerste plaats aan de conjunctuurreserve onttrokken worden (par. 5.III).

De aan de conjunctuurreserve toegevoegde middelen zijn aan een *bepaald doel* gebonden: ze mogen alléén besteed worden om de extra uitgaven, die nodig zijn bij een verzwakking van de economische capaciteit te dekken (par. 7).

Een belangrijk instrument van de anti-cyclische begrotingspolitiek is de *machtiging* aan de minister van Finan-

ciën om de beschikking over bepaalde uitgaven, het begin van bouwmaatregelen en het aangaan van verplichtingen ten laste van toekomstige begrotingsjaren, van zijn toestemming afhankelijk te maken (par. 6.I). Bovendien kan de minister gemachtigd worden om bij een verzwakking der economische capaciteit kredieten op te nemen, die boven de in de begrotingswet verstrekte kredietvolmachten uitgaan (tot een hoogte van DM 5 mrd.). De Bondsregering kan bij een verzwakking van de economische capaciteit besluiten tot extra uitgaven, doch alleen voor doeleinden die in het begrotingsplan zijn voorzien (par. 6.III en II).

Par. 8.I geeft de Bondsdag de bevoegdheid op bepaalde uitgaven dan wel op het totaal van de uitgaven te snoeien, indien en voor zover het nieuwe — door de regering voorgestelde — uitgaven betreft. Dit geldt tevens voor de in de recessie geplande investeringsuitgaven uit de conjunctuurreserve.

De *conjunctuurreserves* die in de verschillende bepalingen van de StabW worden genoemd zijn niet uniform. In de eerste plaats moet onderscheid worden gemaakt tussen de conjunctuurreserve van de Bond en die van de aparte Länder (beide reserves moeten bij de Bundesbank aangehouden worden). Afgezien van deze onderscheiding is er nog een andere, juridisch-technische verdeling mogelijk:

1. Voorwaardelijke conjunctuurreserve die gevormd kan worden (par. 5.II). Voorwaarde is een vraagoverschot; de middelen die hierbij geschat moeten worden, worden gebruikt om schulden bij de Bundesbank te delgen óf om aan de reserve toe te voegen. Zolang de Länder geen schuld bij de Bundesbank hebben, die naar aard en omvang met de schulden van de Bond bij de Bundesbank overeenkomen, komt voor hen praktisch alleen de vorming van conjunctuurreserves in aanmerking.

2. Voorwaardelijke conjunctuurreserve die gevormd moet worden (par. 6.I). Voorwaarde is een vraagoverschot; de minister van Financiën kan bepaalde uitgaven blokkeren; de hierdoor na afloop van het begrotingsjaar vrijgekomen middelen moeten aan de reserve toegevoegd worden of gebruikt worden om schulden bij de Bundesbank te delgen.

3. Verplichte conjunctuurreserve van par. 15. Ter afwering van verstoring van het algemeen economische evenwicht kan de Bondsregering bij Rechtsverordnung (RVO) met toestemming van de Bondsraad regelen, dat Bond en Länder middelen aan hun reserves dienen toe te voegen.

4. Verplichte conjunctuurreserve van par. 26 en 27. Bij verhoging van de inkomstenbelasting en de vennootschapsbelasting moeten Bond en Länder een bepaald percentage van de gestegen ontvangsten aan de reserves afdragen.

De beperkende voorschriften voor de besteding van middelen uit de reserves moeten garanderen dat de aangelegde bedragen ook werkelijk hun *doel*, de *stabilisering van de conjunctuur* te dienen, blijven behouden.

De Bondsregering kan bepalen dat bij een verzwakking van de economische capaciteit, die de doelstellingen van par. 1 in gevaar brengt, extra uitgaven gedaan worden (par. 6.II). Het doen van die extra uitgaven (die in een memoriepost in de begroting opgenomen moeten zijn) is gebonden aan: a. de toestemming van de Bondsdag; b. de stellingname van de Bondsraad; c. het aanwezig zijn van inkomsten uit de conjunctuurreserve. Voor a. en b. is de toestemming wettelijk *dwingend* en *altijd* voorgeschreven. Iedere niet uitdrukkelijke weigering betekent toestemming.

Par. 15 is het sterkste instrument dat de Bondsregering bezit om het begrotingsbeleid van Bond en Länder te

(I.M.)

coördineren. De voor het bevroren in de conjunctuurreserves benodigde middelen kunnen uit de toegenomen ontvangsten komen; voor zover dergelijke extra inkomsten niet aanwezig zijn, dwingt een RVO Bond en Länder hun uitgaven in te krimpen.

De RVO moet het totaalbedrag bepalen, dat door Bond en Länder moet worden opgebracht. Dit mag per begrotingsjaar (in de regel) niet meer zijn dan 3% van de door Bond en Länder in het voorafgaande begrotingsjaar verkregen belastinginkomsten. (N.B. De middelen die op grond van verhoging der inkomsten- en vennootschapsbelasting — par. 26 en 27 — aan de conjunctuurreserves moeten worden toegevoegd blijven buiten dit totaalbedrag). De verdeelsleutel van dit totaalbedrag regelen Bond en Länder in onderling overleg.

De bedragen die aan de conjunctuurreserve zijn toegevoegd blijven „bevroren”, zo lang ze niet bij RVO, met toestemming van de Bondsraad, worden vrijgegeven. Dit kan alleen geschieden in geval van een verzwakking van de economische capaciteit, die de doelstellingen van par. 1 in gevaar brengt.

Vóór het uitvaardigen van de RVO moet de conjunctuurraad worden gehoord (par. 18).

VI. Kredietbeperking

Par. 19: De Bondsregering krijgt de bevoegdheid om de kredietopname (van Bond, Länder, gemeenten en gemeentelijke organisaties, publiekrechtelijke Sondervermögen en doelorganisaties) te beperken. *Niet* in de kredietbeperking mogen de kredieten betrokken worden, die door gemeenten, gemeentelijke organisaties of doelorganisaties opgenomen worden ter financiering van de investeringsplannen van hun ondernemingen zonder eigen rechtspersoonlijkheid. De zgn. „gemeentebedrijven” behoren weliswaar juridisch tot de gemeente, maar ze hebben een eigen financiële organisatie en concurreren overigens met vergelijkbare particuliere ondernemingen. Bovendien worden de gemeentebedrijven sinds 1965 op belastinggebied op gelijke wijze behandeld als deze ondernemingen. De financieringsmaatschappijen, die economisch met de in par. 19 genoemde rechtssubjecten gelijk staan, worden wél in de kredietbeperking betrokken (par. 20.III).

De Bondsregering besluit, of zij een RVO tot kredietbeperking uitvaardigt; zij is slechts gebonden aan de normatieve voorwaarde, dat de RVO moet dienen „*ter afwering van een verstoring van het algemeen economisch evenwicht*”. Wel is de toestemming van de Bondsraad vereist (par. 19) en moet de conjunctuurraad worden gehoord (par. 18).

De kredietbeperkings-RVO mag echter voor ten hoogste één jaar gegeven worden en moet gelijktijdig met de afkondiging aan de Bondsdag meegedeeld worden. Indien de Bondsdag dat binnen 6 weken na de afkondiging verlangt, dient de RVO onmiddellijk te worden ingetrokken (par. 20.V).

De RVO kan inhouden (par. 20.I): 1. een maximum bedrag voor kredietopname; 2. bepaalde kredieten mogen alleen volgens een „tijdschema” en volgens zekere kredietvoorwaarden opgenomen worden.

De conjunctuurraad stelt voor telkens maximaal drie maanden een „tijdschema” op, waarin met inachtneming van de situatie op de kapitaalmarkt, vastgelegd worden: a. de volgorde van kredietopname; b. de hoogte van het bedrag; c. eventuele kredietvoorwaarden (par. 22 I). De minister van Economische Zaken kan het tijdschema

verbindend verklaren of, als er in de conjunctuurraad geen overeenstemming wordt bereikt, zelf een tijdschema vaststellen — met toestemming van de Bondsraad (par. 22.II). De minister is ook bevoegd het tijdschema voorlopig buiten werking te stellen (in overleg met de Bundesbank). In dat geval moet de conjunctuurraad zich binnen twee weken opnieuw beraden (par. 22.III).

Om het nemen van kredietbeperkende maatregelen te vergemakkelijken en het gehele proces soepel te laten verlopen, heeft de wetgever in par. 25 van de StabW een *informatieplicht* geregeld: „Het bevoegde hoogste orgaan van een Land geeft de minister van Economische Zaken op diens verzoek inlichtingen over de kredietbehoefte van het Land, de gemeenten, gemeentelijke organisaties en doelorganisaties en over soort en hoogte van de door dezen opgenomen kredieten. De publiekrechtelijke Sondervermögen geven deze inlichtingen rechtstreeks”.

VII. Belastingpolitiek

Elke conjunctuurpolitiek draait om de beïnvloeding van de totale economische vraag. Door middel van *belastingmaatregelen* kan dit op twee manieren geschieden:

1. door verhoging of verlaging van de inkomstenbelasting, verbonden aan een bepaalde behandeling van de hogere, respectievelijk lagere belastinginkomsten.
2. door beïnvloeding van het investeringsvolume:
 - a. invoering van een „Steuerabzug für Investitionen”;
 - b. beperking van de afschrijvingen.

Ter *stimulering* van de investeringen in de recessie kan men gebruik maken van ⁴:

- a. de investeringsaftrek: een extra afschrijving ten laste van de fiscale winst van \times % van de aanschaffings- of voortbrengingskosten van met name genoemde bedrijfsmiddelen gedurende één of meer jaren, welke de afschrijvingsbasis niet verkleint;
- b. de 'investment credit': een reductie op het belastingbedrag met \times % van de aanschaffings- of voortbrengingskosten van met name genoemde bedrijfsmiddelen gedurende één of meer jaren;
- c. de 'investment grant': een premie van \times % van de aanschaffings- of voortbrengingskosten van met name genoemde bedrijfsmiddelen gedurende één of meer jaren, welke geheel los staat van de belastingheffing;
- d. de vervroegde afschrijving: een versnelde afschrijving op met name genoemde bedrijfsmiddelen gedurende één of meer jaren tot een maximum van \times % van de aanschaffings- of voortbrengingskosten.

Duitsland heeft gekozen voor de 'investment credit' („Steuerabzug für Investitionen”), omdat men deze als een sterker werkend middel zag om de ondernemers in de recessie tot investeren aan te sporen dan de vervroegde afschrijving. Bovendien was men de mening toegedaan, dat het een voordeel te noemen is, dat de 'investment credit', geheel onafhankelijk van de hoogte van het tarief van de winstbelasting, voor grote en kleine bedrijven eenzelfde effect heeft (uiteraard naar rato van het geïnvesteerde bedrag). Van de vervroegde afschrijving profiteren naar verhouding de grotere, progressief belaste ondernemingen

⁴ *Ontleend aan F. Th. Gubbi: Slagvaardige conjunctuurpolitiek, in „ESB” van 16 en 23 april 1969.*

— indien althans inkomstenbelastingplichtig — het meest.

Voor het *afremmen* van de investeringen kan men: a. een investeringsbelasting heffen; b. de afschrijvingen beperken; c. de recessie maatregelen intrekken.

De beperking van de degressieve afschrijvingen op bedrijfsmiddelen is de tegenhanger van de 'investment credit' en dient in de hoogconjunctuur toegepast te worden.

In de Wetten op de Inkomsten- en Vennootschapsbelasting wordt de Bondsregering gemachtigd bij RVO de inkomsten- resp. de vennootschapsbelasting te *verhogen* (in hoogconjunctuur) of te *verlagen* (in recessie) met maximaal 10%. Economisch bezien wordt daardoor het automatische anti-cyclische effect versterkt, dat op zichzelf al in iedere progressieve inkomstenbelasting begrepen is. De belastingdiensten konden vroeger de vooruitbetalingen op de inkomstenbelasting alleen tijdens het betrokken aanslagtijdvak heffen, daarna was een aanpassing niet meer mogelijk. In de StabW is nu bepaald, dat de aanpassing ook nog in het volgende kalenderjaar geregeld kan worden (deze mogelijkheid van aanpassing van de vooruitbetalingen is vooral belangrijk bij de vennootschappen, omdat de vennootschapsbelasting niet progressief is).

Het anti-cyclische effect van de inkomstenbelasting moet nog *vergroot* worden door *toeslagen* op de belastingschuld, resp. door *verminderingen* van de belastingschuld, bij RVO in te voeren tot een hoogte van maximaal 10%.

Voordelen van de variatie in de belastingtarieven (t.o.v. de kredietpolitieke instrumenten van de centrale bank): a. kredietbeperking resp. kredietstimulering beïnvloedt uitsluitend de investeringen van de ondernemingen en de woningbouw;

b. kredietmaatregelen werken met een vertraging in de tijd, terwijl de belastingmaatregelen onmiddellijk effect heeft.

N.B.: Als er besloten wordt om de inkomstenbelasting te variëren, dan moet ook de vennootschapsbelasting gevarieerd worden.

De toestemming van de legislatieve is nodig bij:

1. RVO tot invoering van de investeringsaftrek;
2. RVO tot beperking van de afschrijvingen;
3. RVO tot variaties in de tarieven van inkomstenbelasting.

Bij de sub 1 en 2 genoemde RVO's geldt de toestemming als verleend, wanneer de Bondsraad niet binnen drie weken en de Bondsdag niet binnen vier weken nadat het voorstel tot zo'n RVO is binnengekomen de toestemming geweigerd hebben. Deze stilzwijgende toestemming is niet voorzien bij de sub 3 genoemde RVO; hierbij moet ze uitdrukkelijk worden verleend.

Het tijdvak, waarvoor de inkomstenbelasting wordt verlaagd of verhoogd, mag niet groter zijn dan *één jaar*. Als dit tijdvak niet samenvalt met het kalenderjaar, ontstaan er ernstige belastingtechnische en bestuurlijke moeilijkheden, omdat het snel en diep ingrijpende instrument der belastingvariatie ingezet moet worden op het moment, dat de conjuncturele situatie zich onverwachts in de ene of in de andere richting toespitst en andere belastinginstrumenten in gebreke zijn gebleven.

De StabW heeft de volgende *veranderingen en aanvullingen* van de bestaande belastingwetten teweeggebracht:

1. De belastingdiensten krijgen de mogelijkheid om de vooruitbetalingen op de inkomstenbelasting, vennootschapsbelasting en bedrijfsbelasting ook nog in het op het aanslagtijdvak volgende kalenderjaar aan te passen aan de uiteindelijke belastingschuld.

2. De Bondsregering kan bij RVO een „Steuerabzug für Investitionen“ invoeren tot een hoogte van 7,5% van de kosten voor aanschaf of fabricage van de binnen een zgn. „bevoordelingstijd“ aangeschafte of gefabriceerde (aan slijtage onderhevige) roerende en onroerende „Wirtschaftsgütern“.

3. De Bondsregering kan bij RVO de zgn. „bijzondere afschrijvingen“ geheel of gedeeltelijk verbieden.

4. De Bondsregering kan voorschriften uitvaardigen, volgens welke de inkomstenbelasting (inclusief de aftrek van het arbeidsloon, de aftrek van de kapitaalopbrengst en de aftrek bij beperkt belastingplichtigen) voor ten hoogste één jaar met maximaal 10% verhoogd of verlaagd wordt.

5. De uit de eventuele toeslagen op de inkomsten- en vennootschapsbelasting voortgekomen hogere ontvangsten moeten aan de *conjunctuurreserve* worden toegevoegd (par. 15. IV).

6. De Bondsregering is gebonden aan een *motiveringsplicht*, in geval zij een verhoging of verlaging van de inkomsten- en vennootschapsbelasting beoogt.

Algemene voorwaarde voor het nemen van deze belastingmaatregelen is „een verstoring van het algemeen economische evenwicht, die opgetreden is of die zich aankondigt“. Daarnaast geeft de StabW nog enkele nadere voorschriften: ad 2. De verstoring moet een blijvende vermindering van de omzet of van de werkgelegenheid ten gevolge hebben, of in ieder geval die verwachting wekken. Vooral bij een aanzienlijke teruggang van de vraag naar investeringsgoederen of bouwprestaties.

ad 3. De verstoring moet aanzienlijke prijsstijgingen met zich meebrengen, of in ieder geval die verwachting wekken. Vooral wanneer de vraag naar investeringsgoederen of bouwprestaties het aanbod wezenlijk te boven gaat.

ad 4. a. de verstoring moet een blijvende vermindering van de omzet of van de werkgelegenheid ten gevolge hebben of in ieder geval die verwachting wekken. Vooral bij een aanzienlijke teruggang van de vraag naar investeringsgoederen, bouwprestaties of *verbruiksgoederen* (verlaging tot 10%).

b. de verstoring moet aanzienlijke prijsstijgingen met zich meebrengen, of in ieder geval die verwachting wekken. Vooral wanneer de vraag naar investeringsgoederen, bouwprestaties of *verbruiksgoederen* het aanbod wezenlijk te boven gaat (verhoging tot 10%).

VIII. Aanvullende bepalingen

De Bondsregering moet (par. 12 StabW) elke twee jaar aan de Bondsdag en de Bondsraad een *Subsidieverslag* voorleggen, dat een overzicht (met cijfers toegelicht) geeft van: 1. onderhoudssubsidies; 2. aanpassingssubsidies; 3. produktiviteitssubsidies. Tevens moet in dit overzicht aangegeven worden, op welke gronden de subsidies verleend zijn en wanneer ze afgelopen zullen zijn. Ook moeten er voorstellen in gedaan worden, die aangeven hoe de subsidieverplichtingen trapsgewijs verminderd of op een vroeger tijdstip beëindigd kunnen worden (N.B. in de wet wordt de term „Finanzhilfe“ gebruikt in plaats van „Subventie“, om aan te geven dat ook *belastingvoordelen* onder dit subsidiebegrip vallen).

Paragraaf 12 eist, dat subsidies zó verleend worden, dat ze de doelstellingen van par. 1 niet weerspreken. Vooral onderhoudssubsidies dienen met het oog daarop slechts verleend te worden, als dat strikt noodzakelijk mocht zijn („doelconflict“).

Par. 18: Bij de Bondsregering wordt een publiekrechtelijke conjunctuurraad ingesteld, waarin zitting hebben: de ministers van Economische Zaken (voorzitter) en Financiën; een vertegenwoordiger van elk Land; vier vertegenwoordigers van de gemeenten en gemeentelijke organisaties, die door de Bondsraad benoemd worden op voordracht van de centrale gemeentelijke organisaties. De Bundesbank heeft het recht om aan de beraadslagingen deel te nemen. De conjunctuurraad beraadslaagt (volgens een door de minister van Economische Zaken op te stellen reglement van orde) *regelmatig* over: 1. alle conjunctuurpolitieke maatregelen, die vereist zijn om de doeleinden van deze wet te bereiken (in het bijzonder de par. 15, 19 en 20); 2. de mogelijkheden om de kredietbehoeften van de publieke huishoudingen te dekken. De conjunctuurraad is een *raadgevend* college, dat aanbevelingen doet: een combinatie van college van deskundigen + raadgevend orgaan, dat de belangen behartigt van de gebiedscorporaties.

Op 23 januari 1969 stelde de conjunctuurraad de nieuwe beginselen op voor het op elkaar afstemmen van stimuleringsmaatregelen van Bond, Länder en gemeenten betreffende de regionale en sectorale structuurpolitiek. Nadruk werd gelegd op het op elkaar afstemmen en op het rekening houden met conjunctuurpolitieke maatregelen, evenals op een wederzijdse informatieplicht.

De StabW is aangevuld (par 17.a) met een bepaling over het instellen van een *conjunctuurraad voor kredietkwesties*. Deze beraadslaagt over de financiële planning van Bond, Länder, gemeenten en gemeentelijke organisaties, ten einde deze te coördineren.

Rechtskarakter van de StabW

De StabW staat niet hoger in rang dan de andere wetten van de Bondsdag, maar gebiedt de wetgever (nl. in de par. 1 en 5-8) bepaalde doelstellingen en beginselen in het oog te houden en de begroting op een bepaalde manier te behandelen. In zoverre wordt de vrijheid van het parlement betreffende de begroting beperkt, zonder dat de rechtsfeer van de burgers er rechtstreeks door geraakt wordt. Anderzijds heeft de wet het karakter van een „raamwet”, omdat de speelruimte van de executie nog zeer groot blijft. De machtigingen, die bijv. in par. 15 en 19-25 aan de Bondsregering worden verleend jegens de andere gebiedscorporaties, wijzen in de richting van een „machtigingswet”. Het rechtskarakter van de StabW is derhalve

te pluriform om het in een enkel begrip te kunnen vangen.

De StabW is *geen wet die de economie „plant”*. Zij vat de economische politiek in een raam van een aantal algemeen geformuleerde doelstellingen, stelt een instrumentarium ter beschikking dat dient tot een globale bijsturing van de economie en institutionaliseert de meerjarige financiële planning voor het staatsgebied. Waar de wet gekwantificeerde projecties voorziet, blijven deze beperkt tot de globale grootte van de nationale rekening. Ze zijn in ieder geval vrijblijvend.

Historie van de StabW

14/15 september 1966 — Eerste lezing van het wetsontwerp in de Bondsdag.

30 januari 1967 — Overeenstemming over de door de minister van Financiën voorgestelde veranderingen (Economisch Jaarverslag met jaarprojectie, oriëntatiegegevens voor „konzertierte Aktion”, afscherming van het buitenland, publiekrechtelijke conjunctuurraad, subsidieverlag, variaties in de tarieven van inkomsten- en vennootschapsbelasting, weglating van de kredietplafonding door de Bundesbank).

10 mei 1967 — Tweede en derde lezing van het veranderde ontwerp.

2 juni 1967 — De Bondsraad neemt het ontwerp aan.

14 juni 1967 — De wet treedt in werking.

Uit het in de voorgaande pagina's besprokene komt duidelijk naar voren, dat de Bondsregering over een uitgebreid aantal instrumenten beschikt om conjuncturele onevenwichtigheden te bestrijden. De StabW voorziet niet in instrumenten die specifiek gericht zijn op de regulering van invoer en uitvoer. Op grond van par. 4 StabW heeft de Bondsregering echter enige maatregelen uitgevaardigd ter bevordering van de invoer en ter beperking van de eigen export (Afschermingswet van 29 november 1968).

Voor 1969 bepaalde de Bondsregering in een RVO van 24 juli 1969, dat Bond en Länder tot en met 31 december 1969 een bedrag van DM 3,6 mrd. aan de conjunctuurreserves moeten toevoegen. Dit zijn de hogere belastingontvangsten en bij de Bond ook nog de hogere ontvangsten uit de Afschermingswet (Gesetz über Massnahmen zur aussenwirtschaftlichen Absicherung gemäss par. 4 StabW, van 29 november 1968).

L. Kuyper

Ingezonden

Mediterraan Ontwikkelingsfonds

In *ESB* van 17 juni jl. pleit de heer J. P. Pronk voor de ontwikkeling van een Mediterraan Ontwikkelingsfonds,

dat gevormd zou moeten worden uit bijdragen van landen waar gastarbeiders zijn te werk gesteld. Deze gedachte is niet nieuw, wél het voorstel tot financiering ervan.

Een eerste opmerking, die ik naar aanleiding van het voorstel van de heer Pronk wil maken, is de vraag of er in de betrokken landen zélf wel belangstelling bestaat voor zo'n Ontwikkelingsfonds. Het lijkt mij althans problematisch, dat landen als Italië en Spanje zichzelf ingedeeld willen zien bij de ontwikkelingslanden. Wanneer

men daarom ontwikkelingswerk wil entameren — wat op zichzelf toe te juichen is — zal men zich mogelijk beter direct op de man, die gastarbeider, kunnen richten. Wat dat betreft is er nog een heleboel te doen. Maar ook hier is men weer afhankelijk van de interesse, die de man zélf wil opbrengen. Elk leer- of scholingsprogramma vraagt een extra-inspanning. Is men bereid die te geven of zwicht men voor de grote verleiding bij een tweede baas te gaan werken, snel veel geld te verdienen en snel weer naar het land van

herkomst terug te keren? Het aanvaarden van ontwikkelingshulp is noch individueel, noch collectief een vanzelfsprekende zaak. Dat wij hier in Nederland trachten een ontwikkelingsprogramma voor onze gastarbeiders op te zetten juich ik toe. Er moet wél een intensieve voorlichting aan vooraf gaan.

Een tweede opmerking geldt de verkrijging van de benodigde fondsen voor het ontwikkelingswerk. Er zijn in ons land rond 80.000 mediterrane gastarbeiders van wier loon 9,9% AOW-premie wordt ingehouden. De verblijfsduur per gastarbeider in Nederland bedraagt gemiddeld ca. 3 jaar. Voor elk jaar dat hij in Nederland gewerkt heeft ontvangt de gastarbeider op zijn 65e jaar een AOW-pensioen van 2% van het dan vastgestelde volle pensioenbedrag. Het is zeer de vraag of de gastarbeider er ooit toe komt om over 30 à 40 jaar zijn pensioen in Nederland aan te vragen. Bovendien vergt de administratie van de pensioenrechten van honderdduizenden gastarbeiders uit vijf verschillende landen een groot apparaat; daarbij gaat het per individu om kleine bedragen. Als er nu met de regeringen van de landen waaruit de gastarbeiders afkomstig zijn afgesproken wordt de AOW-premie te gebruiken voor ontwikkelingswerk, dan betekent dit dat de gastlanden (per jaar brengen de gastarbeiders ca. f. 60 mln. op!) er aanmerkelijk beter van worden en wij in Nederland verlost zijn van de plicht een log administratief apparaat in stand te houden. De situatie in andere Westeuropese landen zal niet anders zijn.

Als men dan bovendien nog de door de gastarbeiders in ondernemings- en bedrijfspensioenfondsen gestorte premies voor ontwikkelingshulp bestemt, zal Nederland daardoor in totaal een kleine f. 100 mln. beschikbaar kunnen stellen.

Of het verstandig is dit hele bedrag voor ontwikkelingswerk te bestemmen is een vraag die feitelijk buiten het kader van deze kanttekening valt. Het komt mij voor, dat ook de individuele gastarbeider recht heeft op een uitkering uit deze fondsen.

W. Verwey

(De heer Verwey is voorzitter van de Raad van Arbeid te Rotterdam. Red.)

Naschrift

Met de heer Verwey juich ik het toe dat er meer belangstelling komt voor scholingsprogramma's die zich richten op de buitenlandse werknemers in West-Europa. Deze toenemende belangstelling gaat gepaard met een ontwikkeling in het denken over de inhoud van deze programma's (vgl. bijvoorbeeld het werk van CIMADE in Frankrijk). Meer en meer wordt beseft dat een louter technische scholing niet voldoende is, maar dat vooral behoefte bestaat aan vormen van politiserend onderwijs.

Een en ander zou, samen met andere activiteiten gericht op de verbetering van de situatie van de gastarbeiders in West-Europa, zeer wel gefinancierd kunnen worden uit de door de buitenlandse werknemers betaalde AOW- en pensioenpremies. Een groot gedeelte daarvan resulteert, zoals de heer Verwey terecht stelt, waarschijnlijk toch niet in een uitkering. Een dergelijk voorstel is trouwens reeds gedaan in de door de werkgroep DAR aan de Tweede Kamer aangeboden „alternatieve nota buitenlandse werknemers”.

Ik ben in mijn artikel hierop niet ingegaan omdat mijn voorstel alleen betrekking heeft op de financiering van een aanpak die erop gericht is de oorzaken van het migratievraagstuk weg te nemen. Daartoe is de ontwikkeling van de gebieden van herkomst der buitenlandse werknemers vereist. (Het zich richten op de gastarbeiders zelf zie ik als een noodzakelijk complement hiervan). De financiering van deze additionele ontwikkelingshulp dient mijns inziens niet plaats te vinden uit premiebetalingen door de buitenlandse werknemers — die, bijvoorbeeld op de door de heer Verwey genoemde manier, direct aan hun zelf ten goede dienen te komen — doch dient werkelijk het karakter te dragen van een inkomensherverdeling.

Ik moge tenslotte van deze gelegenheid gebruik maken door er op te wijzen dat naar aanleiding van dit voorstel door Ir. H. Vredeling vragen zijn gesteld in het Europese Parlement.

J. P. Pronk

Indrukken
uit
Noord-Amerika

III. HET LEGE MIDDEN

Onrust in Boston

Toen mijn vrouw en ik midden mei Boston verlieten om onze grote trek te beginnen, had de stad enkele weken opwinding achter de rug.

Na Nixons beslissing Cambodja binnen te trekken, kwam de grote

studentengemeenschap direct in beweging. De protestbijeekommen kregen een feller karakter toen vier „nette” studenten elders in het land tijdens een manifestatie door kogels van de „National Guard” het leven lieten. Een grote menigte, verzameld op de Boston Common (het stuk groen in het centrum), eiste van de gouverneur dat hij de „Stars and Stripes” halfstok zou hangen, waaraan deze na enige aarzeling voldeed.

Overal op straat verschenen tafeltjes, waar studenten handtekeningen verzamelden, onder brieven gericht tot de leden van het Congres uit Boston en de staat Massachusetts om terugtrekking van de troepen te eisen. Om de tafeltjes werd soms heftig gedis-

cussieerd. Terwijl ik mijn bezoeken aflegde aan de vele instanties die Boston en omgeving besturen, trok een stoet dominees door de stad met een doodkist gedekt met de hoofddeksels van een soldaat, een Chinees en een student.

In dezelfde periode leden grote groepen „middle income”-Amerikanen in stilte. De grote koersdaling op Wall Street, vooral van zgn. groeifondsen, trof de kleine spaarders, die hoopten mee te profiteren van de vruchten van de snelle technische vooruitgang, zwaar.

Inmiddels daalde het bruto nationaal produkt op kwartaalbasis en werd het gevreesde woord „recessie” steeds meer gehoord. De oorlog in Vietnam is de grote zondaar en overal waar je

komt blijkt een intens verlangen naar vrede te bestaan.

5.000 mijl

De randstad Oostkust of de „Eastern corridor” zoals ze het hier noemen, is een lang smal lint langs de Atlantische kust. Indien je in westelijke richting het land inrijdt, kom je na een uur of twee reeds in de grote ruimte van Amerika. Je vergeet de stedelijke problemen en genietend van prachtige onbedorven landschappen in een ruime, geruisloze „air-conditioned” auto begin je te filosoferen over dit land, zijn welvaart en de wijze, waarop mens en natuur hier op elkaar hebben ingewerkt.

Onze tocht bestond tot nu toe uit twee ongeveer even lange etappen. De eerste was ruim 4.000 km liep pal westwaarts van Boston naar Aspen in Colorado over Buffalo (N.Y.), Detroit en Ann Arbor (Michigan), Chicago (Illinois), Omaha (Nebraska) en Denver (Colorado). De tweede etappe vormde een soort lus in zuidoostelijke richting, omdat ik Texas wilde zien, namelijk eerst zuidwaarts naar Gallup (New Mexico), daarna in zuidoostelijke richting over Dallas naar Beaumont in Texas, waarna we vervolgens in noordwestelijke richting via Houston, San Antonio en El Paso naar New Mexico terugkeerden. Ik schrijf dit hier in Santa Fe op 2.000 m hoogte, de charmante Spaans-Indiaanse hoofdstad van New Mexico, die omstreeks 1600 door de Spanjaarden werd gesticht.

Een kade zonder schip

Van Boston naar Buffalo reden we door de nog met licht lentegroen bedekte „Appalachian Mountains” en daalden daarna af in de vallei van de Hudson. Hoewel deze bergketen, die langs de hele Oostkust loopt, geen hoge toppen heeft, is het een formidabele barrière gebleken in de ruimtelijke ontwikkeling.

Waarschijnlijk heeft New York zijn grote groei oorspronkelijk te danken aan de unieke combinatie van een grote natuurlijke haven en de Hudsonvallei als enige natuurlijke verbinding van de Oostkust naar het rijke Midden-Westen. Afgezien van de enorme bevolkingsconcentratie rond de stad New York is de vlakke New York over de gehele oppervlakte redelijk gespreid bevolkt. Dit contrasteert scherp met bijvoorbeeld de staat Pennsylvania,

waar de economische concentratie rond Philadelphia aan de Delaware-rivier weinig te maken heeft met de in dezelfde staat 500 km westelijker gelegen concentratie om Pittsburgh aan de andere kant van de bergen. Pittsburgh is via de grote rivieren georiënteerd op het Midden-Westen.

Buffalo, de tweede stad van de staat New York, was de transitohaven van goederen uit het Midden-Westen naar New York, vooral van graan. De St. Lawrence Seaway heeft Buffalo een gevoelige klap gegeven; doordat de meren nu direct voor kleinere zeeschepen toegankelijk werden. De transitofunctie werd ondergraven. De stad drijft op een groot verouderd staalcomplex en een zich sterk uitbreidende universiteit. De nieuwe campus maakt de aanleg van een eerste metrolijn in deze agglomeratie van ruim 1 miljoen verantwoord.

Het havenbedrijf doet een heldhaftige poging vervoer per schip aan te trekken, maar ik kreeg de indruk dat de kade hier vaak tevergeefs op het schip wacht.

Een goed systeem, dat in diskrediet kwam

Uit tijdgebrek passeerden we Detroit zonder bezoek. Ann Arbor is een mooi schoon universiteitsstadje, gelegen in een vriendelijk heuvelachtig terrein met mooie donkerrode boerderijen, die met hun witte biezen vrolijk afsteken tegen het groene landschap.

De cursus ging over PPBS (planning-, programming- and budgeting systems). In het kort komt het hier op neer: overheid, definieer uw doelstellingen op lange termijn; stel het programma van praktische maatregelen ter bevordering van deze doelstellingen op; maak een op dit programma afgestemd functioneel budget; zorg voor meetbare criteria om de doeltreffendheid van het programma te beoordelen en herzie plan en programma voortdurend in het licht van de toetsing.

Voorwaar, voor ons in Nederland geen onbekend geluid. We doen dit reeds jaren in de politiek-wetenschappelijke samenwerking tussen regering, SER, CPB en CBS. In Rijnmond proberen we de laatste jaren volgens deze beginselen een ontwikkelingsprogramma op te stellen. Het bevreemdt dan ook, als je dit als volstrekt nieuwe uitvinding voorgeschoteld krijgt. Mijn indruk is, dat de Amerikaan in het algemeen, doordat hij tot nu toe zo ver vóór lag, niet veel aandacht schenkt

aan dat wat elders op bescheiden schaal bereikt wordt.

De cursus was voor mij niettemin zeer interessant, omdat er veel te leren valt van de uiterst moderne wetenschappelijk-technische methoden, die in zo'n opzet kunnen worden toegepast. De discussies gaven voorts een goed inzicht in de problemen, waarvoor de overheidsdienaren hier staan.

MacNamara (eerst manager bij Ford, daarna „Secretary of defense”, nu directeur van de Wereldbank) voerde dit systeem bij Defensie in. Johnson was er zo van gecharmeerd, dat hij beval, dat alle departementen in één jaar op PPBS moesten worden overgeschakeld. Dit bleek nogal naïef, hetgeen ertoe leidde dat de ambtenarij er met de pet naar gooide en een gezonde benadering in diskrediet kwam. We weten in eigen land maar al te goed hoeveel onderzoek nodig is om de juiste „policy mix” te vinden voor het bereiken van bepaalde doelstellingen. Het wetenschappelijke probleem, dat in PPBS verscholen ligt, werd door Johnson niet onderkend.

In Amerika met zijn ver ontwikkelde particuliere sector en zijn even ver achtergebleven overheidssector moet MacNamara's initiatief worden beschouwd als een poging om de systeem-analyse op het overheidsbeleid toe te passen. Het beleid in de particuliere sector steunt op een voortreffelijk technisch en wetenschappelijk up to date systeem van „revolving planning” en onderzoek. Het overheidsbeleid wordt daarentegen door het ontbreken van enig logisch systeem gekenmerkt.

Wat het invoeren van enig systeem in de overheidssector bemoeilijkt — en het lot van PPBS is daarvan een fraai voorbeeld — is het feit dat alle verantwoordelijke posten van de plaatselijke sheriff (commissaris van politie) tot de president door politici bezet worden, wier politieke leven in vier jaren geteld kan zijn. Hun belangstelling gaat niet uit naar een doeltreffend overheidsbeleid maar naar opzienbarende successen op korte termijn. Door het ontbreken van continuïteit krijgt een rationeel opgezet overheidsbeleid weinig kans.

Optimisme in Texas

In Aspen zagen de 40 fellows elkaar weer. Ze probeerden hun indrukken onder woorden te brengen en genoten van de ongerepte natuur van de Rocky Mountains. 's Avonds verkleedde zich een komieke Spanjaard als Mosje

Dajan en sloot vrede met onze Jor-
daanse collega. Arabische vrouwen
voerden exotische dansen uit en de
„chief” uit Nigeria in zijn wijde ge-
waad keek vriendelijk glimlachend op
zijn uitgelaten collegae neer.

We racen verder naar Texas en de
„Gulf coast”. In Noord-Texas heeft
één koe 10 ha tot haar beschikking.
De stadjes zijn stil en vertonen tekenen
van ontvolking. We overnachtten in
zo'n plaatsje van een paar duizend
inwoners en ontdekten bij de avond-
wandeling een aantal prachtige huizen.
Er bleken 30 olie- of gasmiljonairs te
wonen.

Heel geleidelijk zak je van een hoogte
van 1.000 m naar de kustvlakte, die erg
aan ons land doet denken. Er is een
smalle duinrand, niet hoog en sterk
genoeg om vloedgolven tegen te hou-
den, de vakantiehuisjes staan er daar-
om op hoge palen, de Golf van Mexico
is grijs als de Noordzee en het land is
vlak en moerassig.

Terwijl de stemming in het Noord-
Oosten somber en terneergeslagen is
en het „basically we remain optimistic”
er daar met moeite uitkomt, wonen
hier nog de echte optimisten. Zonder
veel ingewikkelde berekeningen bouwen
Dallas en Fort Worth een vliegveld van
7.000 ha. Vijftig jaar geleden was
Houston een dorp. Ondernemende men-
sen besloten een onaanzienlijk riviervlakte
50 km lang uit te baggeren en de
havens en industrie langs het „Ship-
channel” brachten de stad tot grote
bloei. De raffinagecapaciteit langs het
kanaal is 600.000 barrellen per dag
(Rotterdam 1 miljoen barrellen per dag).
De goederenomzet van de havens is
50 miljoen ton per jaar. De aanblik
van de „skyline” van raffinaderijen in
de vlakte doet je reeds direct aan de
Nieuwe Waterweg denken. Het grote
verschil is dat de ruwe aardolie met
een enorm netwerk van pijpleidingen
langs de kust en uit het binnenland
wordt aangevoerd en de havengebonden-
heid van de industrie hoofdzakelijk
is gebaseerd op de goedkope afvoer
van produkten. De afvoer van olie-
produkten wordt echter meer en meer
overgenomen door produktpijpleidingen,
waarvan er twee naar de Oostkust
lopen. De „colonial pipeline” brengt
benzine van Houston naar New Jersey
over 2.500 km voor minder dan één
Nederlandse cent per liter!

In Texas ervaar je welk een bijdrage
de grondstoffenovervloed aan de Ame-
rikaanse welvaart heeft geleverd. Texas
is de grootste producent van ruwe olie
en gas. Als illustratie van de omvang
van deze rijkdom volgt hier een klein

staatje over de nationale produktie van
gas en ruwe olie in 1963:

Waarde bruto produktie.....	\$ 14,5 mrd.
Leveringen van derden	\$ 3,5 „
Bruto toegevoegde waarde	\$ 11,0 „
waarvan lonen en salarissen	\$ 1,7 „
dus overig inkomen	\$ 9,3 „

De bruto toegevoegde waarde van de
gas- en olieproduktie was dus ca. f. 40
mrd. in 1963 of ca. 80% van het bruto
nationale produkt van Nederland in
dat jaar. Van die f. 40 mrd. wordt een
belangrijk gedeelte gevonden in Texas,
een staat met bijna evenveel inwoners
als Nederland.

Tevens is het echter duidelijk dat aan
deze overvloed van grondstoffen in
eigen land een einde gaat komen. Voor-
al de exploratiekosten in eigen land
worden steeds hoger. Aangezien Ameri-
ka om strategische redenen grotendeels
onafhankelijk wil zijn van aanvoer uit
het buitenland, moeten de eigen olie-
reserves op peil worden gehouden.
Door produktiebeperking en een kleine
invoerquote wordt de prijs kunstmatig
hoog gehouden, ongeveer 50% hoger
dan de prijs van ingevoerde olie.
Kunstmatige „selfsufficiency” is kost-
baar. Als anti-inflatoire maatregel heeft
Nixon dezer dagen dan ook de olie-
invoerquote iets verruimd.

Een staat in de staat

In San Antonio (Texas) begint de
Spaans-Mexicaanse en Indiaanse we-
reld. In het centrum ligt de Alamo, een
Spaanse missie waar een handjevol
Amerikanen zich in het begin van de
vorige eeuw opofferden voor de vrijheid
van Texas. Vlak erbij een kronkelend
riviervlakte met eethuisjes en terrassen.
Je bent in een andere wereld. Dicht bij
de stad nog een aantal missies, daterend
uit de 17e eeuw. Een ervan, San José, is
goed gerestaureerd. We volgden een ge-
zongen mis, uitgevoerd door een
Indianenkoor begeleid door trompet-
ten, gitaren, violen en trommels. De
ritmische muziek klonk helder onder de
hoge blanke koepel. Tot 1800 woonden
om de kerk in een vierkant van motel-
achtige kamertjes vele Indianen-
gezinnen.

De sfeer hier en verder in New Mexi-
co is geheel anders. Economisch een
van de achtergebleven gebieden, waar
Indianen op primitieve manier hun
droge woestijngrond bebouwen, barst
het er van artistieke activiteit. Het oude
Indiaanse ambacht met symbolische
verhalen op zilver- en aardewerk is
herleefd en werkt ook inspirerend op de

zgn. Anglo-Amerikaanse kunstenaars,
die naar hier zijn toegestroomd. De
Indiaan is heer en meester op zijn
reservaat en toont dat ook duidelijk
door het geliefde filmen en fotograferen
rigoureuus te verbieden als ware het
een militair object en op sommige
plaatsen de blanke toeschouwers bij
feesten alleen op de achterste rij toe
te laten.

Santa Fe, een klein romantisch stad-
je, wil zich zelf blijven. Een papier-
fabriek, waarvan veel luchtvervuiling te
verwachten was, werd geweerd. Er be-
staat een strikt systeem van bouw-
vergunningen. Skyscrapers zijn niet
toegestaan en ieder, die een huis wil
bouwen, moet dit doen in de oude
Indiaanse stijl.

De ruimteparadox

Als je dagen en dagen door dit land
rijdt, merk je hoe vreemd dit land is
bevolkt. De menselijke eigenschap om
bij elkaar te hokken valt hier erg op.
Terwijl aan de kusten hoge dichtheden
worden bereikt, is het midden prak-
tisch leeg. Het fungeert als een bijna
geheel geautomatiseerde grondstoffen-
producent.

Ik ging dit eens cijfermatig na. Je
kunt twee groepen staten onder-
scheid, ten eerste staten, die aan de
zee of aan de grote meren grenzen en
ten tweede „land locked” states. Hun
oppervlakte is ongeveer gelijk. In de
kuststaten woont echter meer dan 80%
van de bevolking. De tegenstelling is
feitelijk nog veel groter als je je be-
denkt dat de meeste kuststaten nog
over hun eigen lege achterland be-
schikken.

Omdat dit beeld zo typerend is, laat
ik hieronder de grootste 15 agglome-
raties met ligging en inwonertal volgen
per 1 juli 1967.

Gelegen aan:	Standard Metrop. Statistical area	Inwoners × 1.000	Inwoners per kust-streek
Atlantic	New York	11.556	} 26.162
	Philadelphia	4.774	
	Boston	3.250	
	Washington	2.704	
	Baltimore	1.990	
Great Lakes	Newark	1.888	} 12.935
	Chicago	6.771	
	Detroit	4.114	
	Cleveland	2.050	
Pacific	Los Angeles	6.857	} 9.866
	San Francisco	3.009	
Gulf coast	Houston	1.778	} 1.778
	Ohio	2.386	
Mississippi	Pittsburgh	2.311	} 6.333
	St. Louis	2.311	
	Mississippi	1.636	
	Totaal		57.074

Slechts 11% van de bevolking der 15
grootste agglomeraties woont in het
binnenland en dan nog aan de grootste
rivieren.

De ontvolking van het Midden gaat voort. In de periode 1960-1968 verliet een half miljoen mensen de „landlocked“-staten naar de kuststaten. Californië en Florida zijn de grote trekpleisters. Het zwaartepunt van de bevolking verplaatst zich dus in zuidwestelijke richting. Het is opvallend hoe eenmaal gekozen vestigingsplaatsen worden aanvaard. Destijds was de keuze juist. Veel andere mogelijkheden dan vervoer over zee of rivieren waren er niet. De economie was open en de havens speelden relatief een veel belangrijker rol dan nu. De bevolking groeide vooral door immigratie en vele

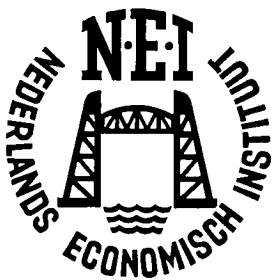
immigranten bleven waarschijnlijk in de haven van aankomst hangen.

Nu is de situatie anders. Behalve New York maken de havens geen moderne efficiënte indruk. Amerika is trouwens weinig afhankelijk van het buitenland. Er ligt een voortreffelijk wegennet over het gehele land. Voor het vervoer van vloeibare stoffen blijkt de pijpleiding enorme mogelijkheden te bieden. De congestie- en vervuilingproblemen in de grote concentraties stapelen zich op.

Desondanks wordt het verder groeien van de bestaande groeipolen als een soort natuurwet aanvaard. Alle steden-

planners laten hun agglomeraties zonder blikken of blozen als vingersteden langs de toegangswegen verder groeien. Men is bereid de symptomen als congestie en vervuiling met inzet van grote bedragen te bestrijden maar aanvaardt in wezen de vreemde paradox van ruimtegebrek in een uitgestrekt, indrukwekkend mooi maar leeg land.

Santa Fe, juni 1970
Drs. E. D. J. Kruijtbosch

Stichting Het Nederlands Economisch Instituut

Verkort verslag over 1969

Curatorium

Het College van Curatoren, onder voorzitterschap van Jhr. Mr. J. H. Loudon, was het gehele jaar voltallig. Aan het einde van het verslagjaar traden overeenkomstig de Statuten de heren Mr. R. A. H. M. Dobbelman, Ir. H. Vos en Drs. G. C. de Vooijs af, evenals de heer J. Kraayenhof, die daartoe wegens het bereiken van de 70-jarige leeftijd de wens te kennen had gegeven. De aftredende Curatoren werden per 1 januari 1970 opgevolgd door de heren Dr. C. F. Karsten (Laren, N.H.), Drs. P. L. Justman Jacob (Aerdenhout), Drs. D. Roemers (Vlissingen) en Dr. G. van der Wal (Amstelveen).

Directorium

De Directie werd gevormd door:
Prof. Dr. L. H. Klaassen, president-directeur;
Prof. Dr. H. C. Bos, directeur;
Prof. Drs. H. W. Lambers, directeur;
Prof. Dr. J. H. P. Paelinck, directeur (vanaf 1 september 1969);
Drs. E. H. Mulder, adjunct-directeur.

Redactie en Commissies ESB

Commissie van Redactie: Prof. Dr. H. C. Bos, Drs. R. Iwema (vanaf 1 juli 1969), Prof. Dr. L. H. Klaassen, Prof. Drs. H. W. Lambers, Drs. P. J. Montagne, Drs. A. de Wit.

Redactie: Drs. A. de Wit, redacteur-secretaris (tot 1 juli 1969), Drs. P. A. de Ruiter, redacteur-secretaris (vanaf 1 juli 1969), Drs. J. van der Burg, adjunct redacteur-secretaris (vanaf 1 juli 1969).

Een langer durende ziekte verhinderde Drs. A. de Wit ook dit jaar de dagelijkse redactionele leiding van *ESB* op zich te nemen. In verband hiermee werd in gezamenlijk overleg door Curatoren de taak van redacteur-secretaris per 1 juli 1969 opgedragen aan Drs. P. A. de Ruiter, tot dusverre adjunct redacteur-secretaris. Drs. A. de Wit blijft lid van de Commissie van Redactie.

Commissie van Advies voor België: Prof. F. Collin, Prof. Dr. J. Geluck (secretaris), Prof. Dr. J. E. Mertens de Wilmars, Prof. Dr. J. van Tichelen,

Prof. Dr. R. Vandeputte, Prof. Dr. A. J. Vlerick.

In verband met de toetreding van Prof. Dr. J. H. P. Paelinck van de Universiteit van Namen als directeur van het Instituut en het voorgenomen lidmaatschap van deze van de Commissie van Redactie per 1 januari 1970 besloot de Commissie van Advies voor België als formeel lichaam terug te treden, aangezien er nu direct contact tot stand kan komen met betrekking tot de gezamenlijke problematiek van beide landen. Onze dank gaat uit naar de Commissie en haar leden voor de bijna 25 jaren betoonde medewerking.

Algemeen

Aan Prof. Dr. J. Tinbergen werd, tezamen met Prof. R. Frisch, de Nobelprijs voor Economie uitgereikt, welke prijs in 1969 voor de eerste maal werd toegekend.

Op 31 december telde het Instituut naast directeuren 65 (1968: 51) medewerkers, waaronder 50 (1968: 38) academici. Ook dit jaar traden de heren H. Molendijk en Prof. Dr. J. Tinbergen als vaste adviseurs van het Instituut op.

Werkzaamheden

1. Economisch-Statistische Berichten

Het weekblad verscheen als gebruikelijk 51 maal; de jaargang telde 1.300 bladzijden (exclusief omslag en register). In het verslagjaar verschenen de volgende speciale nummers: Ruimtelijke ordening (21 mei), Rijksbegroting 1970 en Pensioenvoorzieningen (8 oktober), Jaarverslaggeving (15 oktober), Economische orde en ondernemingsrecht (12 november), De jaren zestig (10 en 17 december). Het nummer van 5 maart verscheen met een Boekenbijlage, terwijl het nummer van 16 juli aan het 40-jarig bestaan van het Instituut werd gewijd.

2. Het onderzoekingswerk

Evenals in vorige jaren vroeg een aantal projectstudies in ontwikkelingslanden veel aandacht. In de meeste gevallen werd samengewerkt met de Stichting Nederlands Adviesbureau voor Ingenieurswerken in het Buitenland (Nedeco) en de bij deze Stichting betrokken ingenieursbureaus, terwijl in enkele gevallen ook buitenlandse onderzoekinstellingen bij het werk betrokken waren.

Na een bespreking met de Wereldbank werd een additionele opdracht ontvangen voor verdere verdieping van de studie over alternatieve transportoplossingen, ten gevolge op de regionale transportstudie in het Zuidwestelijk deel van de *Centraal Afrikaanse Republiek* en het aangrenzende Zuid-oostelijk deel van *Kameroen*, welke studie eind 1968 voorlopig was afgesloten.

Aan het einde van het verslagjaar werd op uitnodiging van de Wereldbank deelgenomen aan een economische missie van deze bank naar *Ivoorkust*, met als speciale opdracht te rapporteren over de huidige situatie en de mogelijkheden tot verbetering op het gebied van de stadsplanning (in het bijzonder voor de hoofdstad Abidjan) en over de ruimtelijke planning in dat land.

Bij een aan Nedeco/BCEOM opgedragen studie, welke ten doel heeft de regering van *Zuid-Korea* te adviseren met betrekking tot het instellen van een wegdepartement en het doen van aanbevelingen inzake de verbetering van de planning, werd Prof. Klaassen als adviseur betrokken.

Door het Directoraat Internationale Technische Hulp van het Ministerie van Buitenlandse Zaken wordt een Nedeco-studie met betrekking tot het

opstellen van een streekontwikkelingsplan voor de staat *Trengganu (Maleisië)* gefinancierd. De bijdragen van het Instituut liggen op het gebied van het regionaal en transport-economisch onderzoek.

Eveneens in samenwerking met Nedeco werd aan het einde van het verslagjaar begonnen met een onderzoek naar de mogelijkheden van uitbreiding van de haven van *Lae (Territory of Papua and New Guinea)* in verband met de toenemende goederenstromen van en naar het binnenland.

De einde 1968 in opdracht van de Wereldgezondheidsorganisatie begonnen studie met betrekking tot het opstellen van een masterplan voor de watervoorziening en waterafvoer van *Dakar (Senegal)* en omgeving werd voortgezet. Aan de hand van de resultaten van deze studie zal het de regering van *Senegal* mogelijk moeten zijn in de komende dertig jaren uitvoering te geven aan verbetering en uitbreiding van de bestaande stelsels op verantwoordelijke financiële en administratieve basis. In dit verslagjaar kon onzezijdse worden gerapporteerd over de economische toestand en de ontwikkelingsmogelijkheden van *Dakar* en omgeving en van geheel *Senegal*, werd een schatting gemaakt van het waterverbruik, werd een studie geschreven over de regionale verdeling van het water in de „*Région du Cap Vert*” tot het jaar 2000, terwijl voorts werd gerapporteerd over de beoordeling van het project vanuit nationaal-economisch gezichtspunt en over de daarvoor benodigde kostengegevens.

De in 1968 begonnen studie over de mogelijkheden van havenuitbreiding in het ruimere gebied van *Bangkok (Thailand)* kwam in de loop van het verslagjaar gereed. De studie werd gefinancierd door het Directoraat Internationale Technische Hulp van het Ministerie van Buitenlandse Zaken.

Naast bovenvermelde onderzoekingen werd ook aan instanties in Nederland advies uitgebracht over projecten in ontwikkelingslanden.

In Europa werden projecten in *Duitsland* en *Engeland* in studie genomen. In opdracht van het Siedlungsverband Ruhrkohlenbezirk te *Essen (Duitsland)* werd een vooronderzoek naar de mogelijkheden van een onderzoek over de herstructurering van het Roergebied afgesloten met een rapport, getiteld: *Zielsetzung und Grundlage für eine regionale Entwicklungspolitik im Ruhrgebiet*. Daarna werd een definitieve opdracht ontvangen tot het uitvoeren

van en het maken van prognoses over de economische ontwikkeling van dit gebied. Op verzoek van de *Thames Airport Group Ltd.* te *Londen (Engeland)* werd tegen het einde van het jaar met een onderzoek begonnen over de voor- en nadelen van een gecombineerd, buitengaats, tot ontwikkeling te brengen project van een lucht- en zeehaven voor het eiland *Foulness* aan de monding van de *Thames*.

De zeer omvangrijke integrale verkeers- en vervoerstudie *Nederland*, welke in opdracht van de Minister van Verkeer en Waterstaat wordt uitgevoerd, werd voortgezet. Rapporten verschenen over de Nederlandse economie in de perioden 1965-1980 en 1980-2000, alsmede op drie modellen gebaseerde autoprognozes; gegevens werden per provincie en per poolgebied verzameld en gerangschikt met betrekking tot bevolking, leeftijdsopbouw, huishoudens en alleenstaanden, autobezit, grondgebruik, urbanisatiegraad, inkomen, beroepsbevolking en arbeidsplaatsen. Gerapporteerd werd over omvang, dichtheden en dichtheidsveranderingen van de woonbevolking en arbeidsplaatsen in de Randstad. De studie over en de analyses van het personen- en goederenvervoer werden voortgezet. Met medewerking van het Centraal Bureau voor de Statistiek en de Rijkscentrale voor Mechanische Administratie werden integrale gegevens verzameld over de vervoerstromen tussen *Nederland* en het buitenland, alsmede over de vervoerstromen binnen *Nederland* tussen 85 poolgebieden van de binnenscheepvaart, alsmede steekproefgegevens betreffende het beroepsgoederenvervoer en het eigen vervoer.

In verband met de raming en de omvang van de benodigde investeringen ter voorziening in de behoefte aan interlokale hoofdwegen werd op verzoek van het Instituut door de Technische Hogeschool te *Delft* een deelstudie gereed gemaakt. Het betreft hier voornamelijk het vraagstuk in hoeverre technische mogelijkheden een verantwoordelijke oplossing kunnen bieden voor de toekomstige vraag naar personen- en goederenverkeerscapaciteit over de weg (grondmechanische en wegbouwkundige problematiek, wegverharding, gewicht en afmeting van voertuigen, passieve en actieve begeleiding van de verkeersstroom, geluidshinder, kosten-calculaties, enz.).

Door het Instituut voor Verkeers- en Vervoerseconomie van de Universiteit van *Amsterdam* wordt, in samenwerking met de Koninklijke Nederlandse

Heidemaatschappij en de Stichting Wetenschappelijk Onderzoek Toerisme in nauw overleg met het NEI, de dag-, weekend- en vakantierecreatie geanalyseerd.

Wat de ruimtelijke ordening in Nederland betreft werden, resp. worden door ons Instituut modellen ontwikkeld, welke het mogelijk maken een ruimtelijke ordening op haar innerlijke consistentie te toetsen; deze modellen zullen in het bijzonder gebruikt worden voor de jaren 1990 en 2000.

In opdracht van de Commissie Vliegvelde van het Provinciaal Bestuur van de Brabantse Kamers van Koophandel en Fabrieken wordt een onderzoek uitgevoerd, dat een globale indicatie moet geven voor een optimaal vestigingsgebied in de Rijn-Maas-Schelde-Delta van een *tweede nationale luchthaven*.

De tot dusverre meest gebruikelijke voorspellingstechniek van de afzonderlijke bestedingscategorieën (zoals bruto investeringen en particuliere consumptie) van het bruto nationaal product (BNP) berust op kwantitatief gemotiveerde extrapolatie van de ontwikkelingen in het verleden. Deze methode kan — ook wanneer uitgegaan wordt van een correcte prognose van het BNP — tot fouten in de prognoses van afzonderlijke bestedingscategorieën leiden. In de eerste plaats omdat cijfers uit het verleden veelal op zichzelf geen duidelijke tendens vertonen en voorts, omdat een in het verleden geconstateerde trend in de toekomst een afbuiging kan gaan vertonen, welke niet met behulp van trendextrapolaties kan worden opgelost, doch alleen door het kennen van de onderlinge relaties der verschillende grootheden. Dit verslagjaar werd begonnen met de bouw van een *bestedingsmodel van het bruto nationaal produkt* met behulp waarvan — uitgaande van periodieke prognoses van het BNP voor een zestal landen — prognoses van de belangrijkste bestedingscategorieën kunnen worden gemaakt. Met het bestedingsmodel zal de structurele ontwikkeling moeten kunnen worden geprognosticeerd van de particuliere en de overheidsconsumptie, de bruto investeringen van particulieren en overheid, en de bruto investeringen in woningbouw, overige bouw en machines en uitrustingen. Deze bestedingscategorieën vormen een noodzakelijke basis voor marktonderzoek voor consumptie- en investeringsgoederen en vormen een juist criterium voor de afmeting van de groei van ondernemingen dan de ontwikkeling

van het totale bruto nationaal produkt, waarvoor het groeivoorspellingsmodel in de laatste jaren werd gebouwd en verfijnd.

In opdracht van de OECD werd dit verslagjaar begonnen met een studie over „government action to influence geographical labour mobility” in Engeland, Frankrijk, Nederland en Zweden.

Ten behoeve van het Provinciaal Bestuur van Zuid-Holland werd gerapporteerd over de *inkomensontwikkeling* per inwoner en per belastingplichtige in een zestal gebieden in de Randstad. In verband met de voorbereiding van een structuurschets voor Zuid-Holland en een streekplan voor het gebied Zuid-Holland-zuid werd door hetzelfde Provinciaal Bestuur een studie opgedragen naar de *toekomstige werkgelegenheid* in het zuidelijke deel van Zuid-Holland (het Waterweggebied in engere zin, alsmede de gebieden betrokken in de Rotterdamse plannen).

Het onderzoek naar de *vraagzijde van de woningmarkt* in een agglomeratie van vestiging, waarmede een onderneming rekening moet houden om in de toekomst een financieel en bouwtechnisch zo doelmatig mogelijk beleid inzake de woningvoorziening van werknemers te kunnen voeren, kwam gereed. Nagegaan werd de toekomstige vraag naar de te verhuren woningen, alsmede welke verdeling naar huurprijzen in de toekomst kan worden verwacht. Het rapport bevat tevens economische en sociologische visies op het wonen, alsmede hoofdstukken over de preferenties in de woningbehoeften, over verhuizing en doorstroming en over de overheid en de woningmarkt. Resultaten over de in verband met het onderzoek gemaakte studiereizen naar Duitsland, Engeland en Zweden sluiten het rapport af.

Ten gevolge op een reeds eerder gereed gekomen studie over de economische structuur van Twente is in opdracht van de gemeenten, aangesloten bij het Samenwerkingsorgaan Stedeband Twente, begonnen met een onderzoek naar de mogelijkheden van de verbreding van de economische structuur door uitbreiding van de *dienstensector in Twente*. Eveneens wordt (in samenwerking met de Koninklijke Nederlandse Heidemaatschappij) een plan opgesteld tot aanleg van een *regionaal industriepark in Twente*; ons Instituut bepaalt zich voornamelijk tot de economische en financiële en de Heidemaatschappij tot de planologische en technische aspecten van het plan. Voorts werd in samenwerking met het Gesellschaft für regionale Struktur-

wicklung te Bonn begonnen met een *economisch structuuronderzoek voor het grensgebied Twente/Oost Gelderland-Westmünsterland/Grafschaft Bentheim*. Deze studie wordt gefinancierd door de regeringen van Nederland en de Bondsrepubliek Duitsland, de Europese Gemeenschap, de Landen Nordrhein-Westfalen en Niedersachsen, alsmede door de Kamers van Koophandel in de betrokken regionen.

De werkzaamheden voor de gemeenten Amersfoort, Amstelveen, Assen, Dordrecht, Kampen, Leeuwarden, Mook en Middelaar, Noordoostpolder, Sliedrecht en Zeist werden voortgezet; bovendien werden werkzaamheden verricht voor de gemeente Capelle a/d IJssel, Delft, Goirle, Hoogland en het Industrieschap Venlo en omgeving; de onderzoeken hadden betrekking op praktisch alle socio-economische facetten van het gemeentelijk beleid.

Het rapport over de functionele ontwikkeling van de binnenstad van de gemeente *Amersfoort* kwam gereed. Ten behoeve van de gemeente *Assen* werd aan het einde van het verslagjaar nog gewerkt aan het door deze gemeente opgedragen sociaal-economisch onderzoek; daarnaast werd een bijdrage geleverd aan het opstellen van een binnenstadsplan en werd ten behoeve van het verkeers- en vervoerplan voor deze gemeente een bevolkings- en werkgelegenheidsprognose op kortere en langere termijn gemaakt, waarbij de prognoses per kwadrant werden uitgewerkt. T.b.v. de gemeente *Dordrecht* werd, naast het geven van adviezen over uiteenlopende onderwerpen, verder gewerkt aan het structuuronderzoek van het stadsgewest Dordrecht, dat mede gefinancierd wordt door de gemeenten Dubbeldam en Sliedrecht. De studie over de economische ontwikkeling van de gemeente *Noordoostpolder* kwam gereed; de aanleiding tot dit onderzoek vormde de situatie op de arbeidsmarkt, welke het vermoeden deed rijzen, dat men niet alleen met moeilijkheden van conjuncturele, maar ook van structurele aard te maken zou hebben. Voor de gemeente *Zeist* werd gerapporteerd over de toekomstige ontwikkeling van het dorp Austerlitz, terwijl voorts een advies werd uitgebracht over een structuurplan voor het *Utrechtse Heuvelruggebied*, door een commissie, waarin voor de gemeente Zeist een onzer medewerkers zitting heeft. Aan het einde van het verslagjaar gaf de gemeente *Capelle a/d IJssel* opdracht tot het verrichten van werkzaamheden met be-

trekking tot ontwikkelingsplannen voor nieuwe uitbreidingen binnen de gemeente en op aangrenzende gedeelten van de gemeente Rotterdam. Voor de gemeente Delft werd begonnen met een sociaal-economisch onderzoek, uiteraard rekening houdende met de positie van Delft in de Randstad.

De in opdracht van de Europese Gemeenschap uitgevoerde voorstudie betreffende de *verkoopprijzen van elektrische energie* in Nederland, België en Luxemburg kwam gereed. Een in 1962 over dit onderwerp verschenen rapport diende wat opzet en methode betreft kritisch te worden bestudeerd, terwijl een voorlopig inzicht in de prijsvorming en de prijzen van elektrische energie in genoemde landen voor de rest van de jaren zestig moest worden verkregen. Methodisch werd samengewerkt met het Institut Juridique et Economique de l'Energie van de Universiteit van Grenoble, welk instituut Frankrijk en Italië behandelde.

Eveneens kon aan de Europese Gemeenschap worden gerapporteerd over de *verkoopprijzen en het totale verbruik van steenkolen* in de Beneluxlanden over de jaren 1955-1968. De in opdracht van de EEG begonnen studie

over de structuur van het *energieverbruik voor huishoudelijke doeleinden* in Nederland en het maken van een prognose voor de jaren 1975 en 1980 was aan het einde van het verslagjaar nog in bewerking (is inmiddels verschenen).

Het in opdracht van de Centrale Bond van Meubelfabrikanten uit te voeren *structuuronderzoek Nederlandse meubelindustrie* vorderde goed; een groot aantal deelrapporten zowel van ons Instituut als van de aan de studie medewerkende Stichting Productiviteitscentrum voor de Meubelindustrie verscheen en werd door de onder voorzitterschap van Mr. W. H. Fockema Andreae ingestelde structuurcommissie en werkgroepen daaruit behandeld. Verwacht mag worden, dat het definitieve rapport met de aanbevelingen van de structuurcommissie in de eerste helft van 1970 verschijnt.

Het in opdracht van de Vereniging van Nederlandse Strocartonfabrikanten uitgevoerde *vooronderzoek massief-kartonindustrie* kwam gereed. Het rapport bevat voorlopige analyses met betrekking tot de grondstoffsituatie, de rentabiliteit en de financiële structuur, het machinepark, de afzetproblemen en de consequenties van bestaande

samenwerkingsvormen; een programma voor een definitief structuuronderzoek sluit het rapport af. De begeleidende structuurcommissie stond onder voorzitterschap van Ir. W. Starrenburg.

De Minister van Economische Zaken hechte in de zomer zijn goedkeuring aan een door het Produktschap voor Gedistilleerde Dranken aan ons Instituut op te dragen *structuuronderzoek* met betrekking tot de *gedistilleerdbranche* in Nederland. Het onderzoek betreft o.m. de produktiestructuur, de organisatie van de verkoop en het toekomstig verbruik van gedistilleerd in Nederland. Het Economisch Instituut voor het Midden- en Kleinbedrijf houdt zich in het kader van deze studie bezig met het onderzoek naar wijzigingen in aantal en aard van de verkooppunten als gevolg van recente wetwijzigingen. De begeleidende structuurcommissie staat onder voorzitterschap van de heer W. A. de Jonge. In het laatste kwartaal kon worden gerapporteerd over het toekomstig verbruik van gedistilleerd.

Een ander *structuuronderzoek*, dat in opdracht van de Stichting Ontwikkeling en Sanering van het Midden- en Kleinbedrijf wordt uitgevoerd, betreft

N.V. ORGANON - OSS

zoekt voor de afdeling STRATEGIC ECONOMIC SERVICES een

jonge econoom

Deze afdeling, welke rechtstreeks ressorteert onder de directeur Strategie, is ten nauwste betrokken bij het opstellen van het lange-termijnplan en de beoordeling van acquisities.

Tot de taak van de nieuwe economische medewerker zal behoren het samenstellen van internationaal gerichte macro- en micro-economische studies en het mede ontwikkelen, uitwerken en evalueren van strategische plannen.

Wij verwachten van hem creativiteit, eigen initiatief, een kritische instelling en teamgeest.

Indien nodig kan binnen korte tijd voor een woning worden gezorgd, terwijl financiële tegemoetkomingen bij verhuizing gelden.

Belangstellenden kunnen hun schriftelijke sollicitaties richten aan de afdeling Personeelszaken der N.V. Organon, Kloosterstraat 6 te Oss, onder vermelding van nr. 1127.

de Nederlandse *detailhandel in vaste en vloeibare brandstoffen*. De studie omvat een prognose van de toekomstige afzet aan particulieren van vaste en vloeibare brandstoffen en van gas; nagegaan zal tevens worden of er significante verschillen zullen bestaan in het regionale verbruikspatroon van brandstoffen in de particuliere sector; voorts zal een indicatie worden gegeven van het aantal gewenste detaillisten, gewenste bedrijfstypen en bedrijfsgrootten. De begeleidende structuurcommissie staat onder voorzitterschap van de heer P. G. van der Weele.

Voor het Nieuw Grintverkoopkantoor werd een analyse gemaakt van de *vrachtprijs van Bovenrijngrint*; de studie wordt vervolgd met een raming van de toekomstige *afzetmogelijkheden van de diverse grintsoorten* in Nederland en voor zover mogelijk in België.

De belangrijkste studies, waarmede binnen de afdeling Balanced International Growth in 1969 of eerder werd aangevangen betreffen:

— de *industrialisatiestudie voor Noord-Afrika*, onder auspiciën van de Economische Commissie voor Afrika der Verenigde Naties. Voor deze studie

werd een begin gemaakt met de schattingen van input-output tabellen voor de Noordafrikaanse landen.

— het onderzoek naar de *optimale internationale arbeidsverdeling*, gefinancierd door ZWO. Hiervoor kwam een eerste samenvattend interim-rapport gereed.

— de theoretische en empirische studie over kenmerken van een *optimale orde* (over de gewenste mate van centralisatie en decentralisatie in de economische politiek), eveneens gefinancierd door ZWO.

— de studie over de aard van bedrijfstakken die *Ethiopië* het beste zou kunnen ontwikkelen in opdracht van het Planbureau van Ethiopië. Hierover kwam een concept-rapport gereed.

Aan de Economische Commissie voor Azië en het Verre Oosten der Verenigde Naties te Bangkok werd regelmatig geadviseerd over de opzet van een studie over *industrialisatie en economische samenwerking* op lange termijn van *Zuid-Oost-Azië*. Met de Aziatische Ontwikkelings Bank te Manila en de UNIDO te Wenen vonden besprekingen plaats over de opzet en uitvoering van dit onderzoek.

Op verzoek van het Secretariaat van

de Mekong Commissie van de ECAFE te Bangkok werd een studie aangevangen ter beoordeling van de macro-economische aspecten van een door dit Secretariaat samengesteld concept-rapport over de toekomstige ontwikkeling van het zgn. *Amplified Basin Plan*. Dit plan omvat voorstellen over investeringen van waterstaatkundige aard in het gebied van de Mekong rivier. Deze studie wordt gefinancierd door de Directie Internationale Technische Hulp van het Ministerie van Buitenlandse Zaken.

Aan het Planbureau van *Ethiopië* werd advies uitgebracht over de organisatie van het Planbureau en het werkprogramma voor de uit te voeren studies ten behoeve van de planning.

Door een medewerker werd deel uitgemaakt van een UNESCO-commissie, die advies heeft uitgebracht aan de regering van *Venezuela* over de oprichting van een nieuwe universiteit te Caracas.

Op verzoek van de Nederlandse Minister van Ontwikkelingshulp zal worden deelgenomen aan een onderzoek over de *betekenis van particuliere investeringen in ontwikkelingslanden*. Dit onderzoek vindt plaats onder aus-

GEMEENTE BODEGRAVEN

(Ruim 14.000 inwoners)

Voor de in te stellen dienst van gemeentewerken wordt gevraagd

een administrateur

tevens belast met de administratie van het woning- en grondbedrijf.

Gezocht wordt een energieke kracht met theoretische vorming, blijkende uit het bezit van het diploma Moderne Bedrijfsadministratie en het diploma S.P.D. of M.O. Boekhouden.

Aanstelling zal plaatsvinden in de rang van hoofdcommies, salaris per maand tot f 1834,—; voorgesteld salaris i.v.m. stijging aantal inwoners boven 14.000 tot f 1948,— (in de rang van hoofdcommies A).

Verplaatsingskostenbesluit, I.Z.A.-regeling en overige bij de overheid gebruikelijke rechtpositieregelingen zijn van toepassing.

Voor het verkrijgen van woonruimte zal medewerking worden verleend.

Sollicitaties binnen 14 dagen na het verschijnen van dit blad te richten aan de burgemeester.

piciën van het OECD Ontwikkelingscentrum te Parijs in samenwerking met een groep Canadese economen.

Door Prof. Dr. J. Tinbergen werden de middelen, verbonden aan de Nobelprijs die hem werd toegekend, beschikbaar gesteld voor de uitvoering van een onderzoek over de mogelijkheden van een *progressieve belasting op het grondbezit in ontwikkelingslanden*.

Een medewerker keerde, na een verblijf van vier jaar in Pakistan en Indonesië, terug; een andere medewerker vertrok voor een periode van twee jaar

naar Dakar (Senegal), waar hij aan het VN-Instituut voor Ontwikkeling en Economische Planning colleges zal geven en onderzoek verrichten, terwijl een derde medewerker voor een periode van twee jaar naar de Internationale Arbeids Organisatie vertrok, waar hij te Genève en later in Peru aan studies over mankrachtplanning zal deelnemen. Aan het eind van het verslagjaar was een tweetal economen onder auspiciën van het NEI werkzaam op het Planbureau van Indonesië.

In de loop van het jaar verscheen in

boekvorm een door de Rockefeller Foundation gefinancierde studie over ruimtelijke planning van L. B. M. Mennes, J. Tinbergen en J. G. Waardenburg: *The Element of Space in Development Planning*.

Eveneens verscheen in boekvorm de bundel opstellen die in 1968 aan Professor J. Tinbergen was aangeboden ter gelegenheid van zijn afscheid als directeur van het NEI onder de titel *Towards Balanced International Growth*.

Directeuren NEI

VRIJE UNIVERSITEIT TE AMSTERDAM

Voor de afdeling begrotingszaken vragen wij een

hoofd van de afdeling

Deze afdeling is belast met:

- a) het analyseren van financieel-economische gegevens en het op grond van de uitkomsten hiervan - adviseren van het universiteitsbestuur;
- b) het met behulp van door faculteiten en afdelingen verstrekte gegevens concipiëren van begrotingen en financiële schema's en het opstellen van de daarbij behorende toelichtingen; de uitkomsten van de onder a) vermelde analyses spelen hierbij een rol.

Vereist worden:

- een voltooide middelbare opleiding, gevolgd door voortgezette - bij voorkeur academische - studie;
- ervaring op financieel-economisch terrein;
- goede contactuele eigenschappen;
- inventiviteit;
- goede stilistische vaardigheid.

Salaris v.a. f 2250.- per maand.

De Algemene Burgerlijke Pensioenwet is van toepassing; AOW/AWW-premie komt voor rekening van de Vrije Universiteit.

Schriftelijke sollicitaties onder opgave van leeftijd, opleiding, ervaring en godsdienst, te richten aan het hoofd Personeelszaken, de Boelelaan 1115, postbus 7161, Amsterdam.

